

Akropola u Ateni

Salopek, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:215389>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Filozofija – povijest

Josip Salopek

Akropola u Ateni

Diplomski rad

Mentor: Jasna Šimić izv. prof.

Osijek, travanj 2015.

Sažetak

U radu se, na osnovi historiografske literature, donosi u sedamnaest poglavlja nastanak hramova, kipova i ostalih građevina na Akropolu u Ateni. Najprije se govori o gradu i istoimenoj božici, zaštitnici grada, Ateni. O njezinoj važnosti i načinu na koji je postala zaštitnica grada. Nadalje donosi se najvažnije o Fidiji, umjetniku i arhitektu značajnom za nastanak veličanstvenih građevina na Akropolu. Nakon toga, govori se o Akropolu u Ateni, nastanku, izgledu te uzrocima koji su potakli i omogućili izgradnju baš na tome brežuljku. Zatim se govori o ulazu na Akropolu, Propilejima, te skupini građevina što se nalaze prije njih, te zajedno s Propilejima čine ulaz. Opisujući svetišta, kipove i hramove dolazimo do jednog od značajnijih hramova na Akropolu, a to je Erehtejon. Opisuje se što je najvažnije za hram, daje se njegov izgled, način gradnje, te se govori o karijatidama koje su jedno od glavnih obilježja hrama. Nakon Erehtejona, dolazimo do Partenona koji je središnji, najveći i najvažniji hram na Akropolu. Daje se detaljan opis izgleda hrama, gradnje, te svih ukrasa metopa, reljefa koji prikazuju važne događaje iz grčke mitologije. Opisuju se sve inovacije, graditeljska rješenja koja su upotrijebljena prilikom gradnje hrama. Donosi se i izgled kipa Atene Partenos od zlata i bjelokosti, te se govori i o njegovoj ulozi u Partenonu. Nadalje govori se i o ostali spomenicima što se nalaze na južnim i sjevernim obroncima Akropole. Također iznose se podaci o izgledu, načinu gradnje te njihovoj važnosti, kako nekada tako i danas, za način života u Ateni. U zadnjem poglavlju rad objašnjava kakvu je sudbinu, od nastanka do današnjih dana, doživjela Akropola u Ateni.

KLJUČNE RIJEČI: Akropola, grad Atena, božica Atena, hram, kip, svetište, Fidiya, Partenon, Erehtejon, Propileji

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Božica Atena	6
3. Fidija.....	7
4. Akropola u Ateni	8
4.1. Početak gradnje na Akropoli	10
5. Prostor ispred Propileja	11
5.1. Agripin spomenik	12
5.2. Hram Atene Nike	12
6. Propileji	14
7. Svetište Artemide Brauronije	15
8. Svetište Atene Ergane i Halkoteka	15
9. Kip Atene Promahos	16
10. Hram Atene Polias	16
11. Erehtejon	17
12. Partenon.....	20
12.1. Gradnja Partenona	22
12.2. Kip božice Atene Partenos	24
12.3. Zapadni trijem ili opistodom	25
13. Ostali spomenici na Akropoli.....	28
13.1. Kuća arefora	28
13.2. Atenin žrtvenik.....	28
13.3. Svetište Zeusa Polieusa	29
13.4. Hram Rome i Augusta.....	29
14. Građevine i svetišta na južnim obroncima Akropole	29
14.1. Dionizijeovo kazalište	29
14.1.1. Ostale građevine Dionizijeovog svetišta	31
14.2. Periklov odeon.....	32
14.3. Asklepijevo svetište.....	32
14.4. Ostaci drugih spomenika	32
14.5. Trijem Eumena II.	33
14.6. Odeon Heroda Atika.....	33
15. Svetišta na sjevernoj strani Akropole	34
16. Sudbina Akropole.....	35
17. Zaključak.....	39
18. Literatura	41
19. Popis priloga.....	43

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je Akropola u Ateni. Kada netko spomene Atenu prva pomisao većini ljudi bude kultura, umjetnost, arhitektura, religija, mitovi, filozofija, demokracija, zakoni itd. Svaki od tih pojmova uzima se zasebno, odnosno svatko se bavi onim područjem koje ga zanima, netko se bavi samo umjetnošću, netko kulturom, netko filozofijom itd., no postoji mjesto u kojemu su svi pojmovi ujedinjeni, gdje se sastaju u savršenom skladu i jednostavnosti, a to je mjesto već spomenuta Akropola u Ateni. Iako je to tema o kojoj nećemo naći široku paletu mogućnosti odabira izvora i literature, kao što bi imali za neke nama bliže događaje, ipak sam odabrao ovu temu jer me je, ako bismo tako mogli reći privukla određena mističnost, koja se, kako nekada tako i danas, veže uz Akropolu. Tijekom školovanja dosta sam naučio o ovoj temi, ali smatram da moje znanje nije u opsegu u kojem bi želio, tako da je i to jedan od razloga, želja da proširim do sada naučeno. U radu neće biti govora isključivo samo o arhitekturi, izgledu hramova, nego i o božanstvima, mitovima, ljudima, i svim drugim popratnim sadržajima bez kojih Akropola ne bi bila ono što danas i jest, simbol Atene. Dakle, za početak ću nešto reći o božanstvu uz kojega se veže prošlost grada Atene, Akropole u Ateni i cjelokupnog atenskog naroda, a to je božica Atena. Nakon toga nešto i o Fidiji, umjetniku koji je jedan od najzaslužnijih za cjelokupni sjaj i raskoš koji nam Akropola prikazuje. Za Akropolu je karakteristično to što je nastala na nepristupačnom, stjenovitom brežuljku, tako da ću nešto reći o tome kako je ono nastalo, mijenjalo se kroz prošlost, zašto se gradila baš na tome mjestu, te o samom značaju položaja za kasniji opstanak grada Atene i Akropole. Zatim ću krenuti s onim što čini i srž ove teme, a to je sama gradnja, izgled i svrha hramova, kipova, kazališta i ostalih građevina. Krenut ću, kao što bi krenuo i svaki šetač koji polazi u obilazak Akropole, a to je od Propileja koji čine ulaz, preko hramova i kipova na koje se nailazi, do onih najsajnijih i najpoznatijih kao što su Partenon i Erehtejon. Tu šetnju ću upotpunjavati životopisnim pričama i mitovima koji su sastavni dio nastanka i života Akropole. Zatim ću završiti kronološki govoreći o tome što se događalo sa Akropolom u određenom razdoblju, te što je ostalo danas od te veličanstvene građevine. Nastojat ću sve to prikazati i pokrijepiti slikama. U pisanju rada nastojati ću se koristiti što opsežnijom literaturom kako bih mogao iznijeti što više podataka i informacija. Osnovni izvor literature će mi biti knjižnica Filozofskog fakulteta, gradska sveučilišna knjižnica u Osijeku, knjižnice grada Zagreba, te sve ostale knjižnice do kojih budem mogao doći kako bi mi rad bio što temeljitiji i potpuniji. Nastojat ću da mi da rad bude takav da izaziva što manje prijepora i nesuglasica, da se promatra iz potpuno povijesnog konteksta, te objektivno govori o

dogadjima i životu određenog vremena. Nadam se da će rad biti takav, kako bi svatko u njemu mogao pronaći bar ponešto što ga zanima i što nije znao o Akropoli u Ateni.

Slika 1. kip božice Atene

2. Božica Atena

Božanstva su imala važnu ulogu u svakodnevnom životu Atenjana, no i među njima jedna božica je ipak imala veću važnost od drugih. Većina hramova na Akropoli posvećen posvećena je upravo njoj, a sam grad nosi njezino ime Atena.

Atena je božica predgrčkog, neindoeuropskog imena sa klasičnim motivima zmije, sove i maslina, vuče porijeklo od primitivnih fetiša.¹ U antičkoj Grčkoj ljudi su pokušavali odrediti mjesta u kojima su rođeni bogovi, tako postoje i određene legende o mjestu rođenja božice Atene. Po Puzaniji Atena je rođena u Arkadiji, potom je on izvijestio da u Aliferi postoji jedan hram Atene kao glavne božice tog mjesta, za koju tvrde da je tu odgojena i rođena, zatim

postoji i jedan oltar Zeusa Leheata, koji je tu rodio Atenu.² Prema mitu: Zeus se oženio Metidom koja je zatrudnjela, no kada je otkrio da njegova žena u sebi nosi sina, za kojeg se pričalo da će biti veći od svoga oca, on ju je progutao. Kad je došlo vrijeme proda, Hefest je rasporio Zeusovu glavu i iz nje iskoči Atena.³ Atena je bila božica rata koja se prepoznaje po šljemu, koplju i egidi (mali štit) obrubljenim zmijama. Uz to što je bila ratnica, Atena je stajala na čelu različitih vještina, pređenja vune kao izrazito ženskog posla, obrade metala te stolarstva. Ona je izumila bojna kola i konjske uzde te je pomogla u izgradnji prvog broda i trojanskog konja. Bila je i zaštitnica različitih heroja Odiseja, Herakla i Tezeja. Njezini najčešći atributi su bili „sivooka“ ili „sijevajućih očiju“, i Palada što se možda odnosi na njezino ubojstvo diva Palada tijekom borbe divova.⁴ Iako su se njezini kipovi nalazili i u drugim grčkim gradovima, ona je ipak najviše bila vezana uz Atenu. Njezin odnos s gradom posebno je prikazan i izražen u dvama mitovima. Prvi mit u kojem se je Atena natjecala za pokroviteljstvo nad gradom s Posejdom koji je ponudio slanu vodu, no ipak je prihvaćen

¹ Petar Lisičar, Grci i Rimljani, Školska knjiga, Zagreb 1971., str. 114.

² Jacob Burchardt, Povijest grčke kulture, knjiga prva, Prosvjeta, Zagreb 2001., str. 582.

³ Emma J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb 2008., str. 68.

⁴ Isto, str. 68.

njezin dar maslina. Od tada se „more“ i maslinovo drvo njeguju u Erehtejonu. U drugom mitu koji se dogodio za Kekropsove vladavine, Hefest je htio silovati Atenu, no ona je pobjegla iz njegova zagrljaja. Hefestova sperma je pala na njezino bedro, a ona ju je s gađenjem obrisala. Kako je sperma pala na Zemlju, ona je rodila dijete Erihtonija (Erehteja⁵), kojeg je Atena uzela da bi ga odgojila i da bi postao kralj Atene. Na taj način mitologija omogućava da Atena bude majka atenskog naroda, a da istodobno sačuva svoje djevičanstvo.⁶ Atena je postala simbol ekonomskog i kulturnog napretka njezinih građana, nosilac ratarstva, obrta i rada uopće.⁷

3. Fidija

Pišući o Akropoli u Ateni, bilo bi nedopustivo ne napisati i koju riječ o arhitektu, graditelju i umjetniku koji je jedan od najzaslužnijih za sve veličanstvene građevine koje se dijelom i danas mogu vidjeti na Akropoli.

Fidija, sin Harmidov, rođen je početkom 5. stoljeća prije Krista. Plinije Stariji smatra da je Fidija bio na vrhuncu svog djelovanja za vrijeme 83. Olimpijskih igara (448.- 445. prije Krista), to vjerojatno odgovara završetku Zeuseove statue u hramu u Olimpiji. Njegov učitelj bio je Hageladas.⁸ Bio je Periklov glavni stručnjak kod podizanja veličanstvenih atenskih spomenika. Pauzanija, Plinije i drugi antički pisci evidentirali su mnoštvo njegovih djela. Važnija su: hrizelefantinski kipovi (od zlata i bjelokosti) - među njima Atena Partenos i Olimpijski Zeus; razne Atene – među njima brončana Atena Lemnija, Atena Promahos i druge; kipovi drugih božanstava, brončana Amazonka, Anadumenos (mladić ovija traku oko glave). Ništa od toga nije sačuvano. Sačuvani su fragmenti dekorativne plastike s Partenona, ostatci veličanstvenog djela Fidijina i njegovih suradnika. Ono što je „savršeno“ na Partenonu pripisuje se Fidiji. Fidijevskim nazivamo i neka djela istoga stila s drugih hramova (npr. reljefe s hrama Atene Nike, Karijatide na Erehtejonu), neke stele i neke druge sačuvane spomenike.⁹ Nedavno je pronađena i jedna antička posuda na kojoj je na postolju uz samu

⁵ Erehtej je bio mitski kralj Atene. Jedna od njegovih kćeri bila je žrtvovana radi oslobođenja grada od oposade Eleusinjana, ali su se od tuge za njom žrtvovala i ostale sestre. Atenjani su na taj način pobijedili, a u borbi je poginuo i Eumolp, sin boga Posejdona. Zbog toga je Posejdon zamolio svog brata Zeusa da kazni Erehteja, pa ga je ovaj zgromio. Po drugoj verziji Erehteja je progutala zemlja, čime se on u neku ruku spojio sa Posejdom. Aleksa Čelebonović, Stara Grčka, estetski pristup arhitekturi, skulpturi i slikarstvu, Jugoslavija, Beograd 1973., str. 94

⁶ E. J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, str. 69.

⁷ P. Lisičar, Greci i Rimljani, str. 114.

⁸ Francois Chamoux, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, Jugoslavija, Beograd, 1967., str. 410., preveo: Borislav Radović

⁹ P. Lisičar, Greci i Rimljani, str. 180.

noću rukom bilo napisano: „Pripadam Fidiji“.¹⁰ Jedna zanimljiva anegdota iz njegovog života, koju nam donosi Plinije Stariji, da je Fidija dok je radio na Akropoli podvodio slobodne žene Periklu na gradilištu Partenona.¹¹ Na kraju je Fidija optužen da je pronevjerio sredstva koja su mu dana za izgradnju kipova na Akropoli, prema Plutarhu je osuđen i umro je u zatvoru. Druga predaja, koja je vjerojatno za cilj imala da spere ljagu sa velikog umjetnika, govori da je otišao u progonstvo te da se vratio u Elidu.¹² Fidija je zasjenio slavu svojih suvremenika, atenskih i drugih grčkih kipara. Njegovim imenom nazivamo sve najbolje što je dala grčka skulptura u petom stoljeću prije Krista.¹³ Od njegovih učenika i suradnika posebno su se isticali Alkamen, Kolotes, Agorakrit, Iktin, Kalikrat, Mnezikla, Filokl, i imali su značajnu ulogu kao njegovi pomagači i suradnici u izgradnji spomenika atenske akropole.¹⁴

4. Akropola u Ateni

Slika 2. Akropola

Akropola je, zahvaljujući svome položaju i obliku prirodne tvrđave, bila nastanjena od sredine 13. stoljeća prije Krista.¹⁵ Akropola, “gornji grad“ (grč. akros = gornji, polis = grad), jedan je od nekoliko atenskih brežuljaka koji po svojem povijesnom značaju i spomenicima znatno

¹⁰ F. Chamoux, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, str. 410. i 411.

¹¹ E. J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, str. 45.

¹² F. Chamoux, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, str. 411.

¹³ P. Lisičar, Grci i Rimljani, Školska knjiga, str. 180.

¹⁴ Ante Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, Andromeda, Rijeka 2001., str. 39.

¹⁵ A. Čelebonović, Stara Grčka, estetski pristup arhitekturi, skulpturi i slikarstvu, str. 83.

nadmašuje ostale. To je stjenovit brežuljak nadmorske visine 164 metra, čija je zaravan veličine 318 x 127 metara.¹⁶ Duguljasta je oblika, širokom svojom stranom okrenut prema jugu i morskoj obali. Okomita strmina njegovih stijena čini ga nepristupačnim osim s uske zapadne strane, a na vrhu mu se prostire širok zaravanak. Od svih kamenih brežuljaka u atičkoj kotlini ovaj je najprikladniji da posluži kao tvrđava jer nije previsok, silno je strm, a na vrhu ima dosta ravnoga prostora prikladnoga za gradnju. Dominira čitavim primorskim dijelom kotline, a od mora je dosta daleko da bude siguran od gusarskih prepada.¹⁷

Na Akropoli su otkriveni spomenici iz mikenskog razdoblja: megalitske zidine, tragovi kraljevske palače i grobova. Utvrđene zidine iz 13. stoljeća prije Krista bile su pelazgičke, nazvane su tako po starim stanovnicima, Pelazgima¹⁸, koji su ih najvjerojatnije gradili. Na njoj je bilo središte atenskih mitskih kraljeva (Kekropsa, Erehteja, Tezeja i drugih) i kulturno središte više božanstava, među kojima je primat odnijela Atena. U arhaisko doba, posebice u vrijeme tiranije Pizistrata (560.-527. godine prije Krista) i njegovih sinova, grade se hramovi na temeljima prijašnjih, Atene Polias i Hekatompedona¹⁹, a nešto poslije na mjestu Hekatompendona novi hram nazvan Pred-Partenon. Perzijanci 480. godine prije Krista provaljuju u Atenu, ruše i spaljuju zidine, zatečene hramove i svetišta na Akropoli. Nakon razaranja pristupilo se obnovi.²⁰ Radovi su započeli 447. godine prije Krista. Velika raspoloživa sredstva i razumijevanje Periklovo omogućili su da se izvode brzinom koja je do tada u grčkom graditeljstvu bila nepoznata. Plutarh priča o tome kako su se građevine na Akropoli u Ateni brzo dovršavale kao da nastaju podizane unutrašnjom snagom jednoga velikog vremena. Za nove građevine nije se više upotrebljavao obični šupljikavi vapnenac kao na staroj Akropoli nego se po prvi puta u širokim razmjerima počeo upotrebljavati skupocjeni mramor s obližnjega brda Pentelikon. Izvanredna kvaliteta toga mramora pridonijela je sjajnom uspjehu kojim su Periklovi napori bili okrunjeni.²¹

¹⁶ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 223. i 224.

¹⁷ Radoslav Katičić, *Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi*, Matica hrvatska 2008., str. 43.

¹⁸ Nositelji halkolitičke i brončanodobne kulture, poljodjelci, stočari i pomorci, prethodnici Grka na balkanskim prostorima. Ante Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 28.

¹⁹ Stari Atenin hram dugačak 100 stopa, koji je srušen u paljbi Perzijanaca. Na njegovu je mjestu prije stajala mikenska palača. Bernd Ingmar Gutberlet, *Nova svjetska čuda, svjetska povijest kroz dvadeset građevina*, Mozaik knjiga, Zagreb 2012., str. 27.

²⁰ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 224.

²¹ R. Katičić, *Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi*, str. 50. i 51.

4.1. Početak gradnje na Akropoli

Najprije je Temistoklo, koristeći materijal porušenih građevina, ponovno podigao sjeverni zid, a potom Kimon južni i istočni zid i zaravnao akropolski plato. Temistoklo je započeo gradnju Dugih zidova, koji su povezivali Atenu s Pirejom. Tako su napravljene sve pripreme za veliku gradnju, koju će poduzeti Periklo. On je okupio skupinu izvrsnih arhitekata i kipara, kojima je povjerio umjetničku gradnju Akropole. Arhitekti Iktin, Kalikrat, Mneziklo i Filokles, na čelu s Fidijom, realizirali su Periklovu ideju. Osnovno je u cijelom planu bilo slobodno rješavanje prostora izbjegavanjem simetričnog rasporeda građevina.²²

Plutarh piše da su Periklovi planovi nailazili na žestok otpor u nekim atenskim krugovima, koji su smatrali da se Akropola ne treba graditi, ukrašavati od novca iz savezničke blagajne, jer će to naljutiti saveznike. Blagajna je prenesena iz Delfa u Atenu, s obrazloženjem da je tamo sigurnija od Perzijanaca, no pravi razlog je to da je na taj način lakše doći do novca za izgradnju. Periklo nije odustajao do svojih planova i nastavio je gradnju.²³ Atena se nije ustručavala da plijen, što ga je osvojio grčki savez gradova u borbi protiv Perzijanaca, otme i prenese na Akropolu. Kažu da je Akropola krila blago od približno deset tisuća talenata u zlatu što je za ono doba bio velik iznos.²⁴

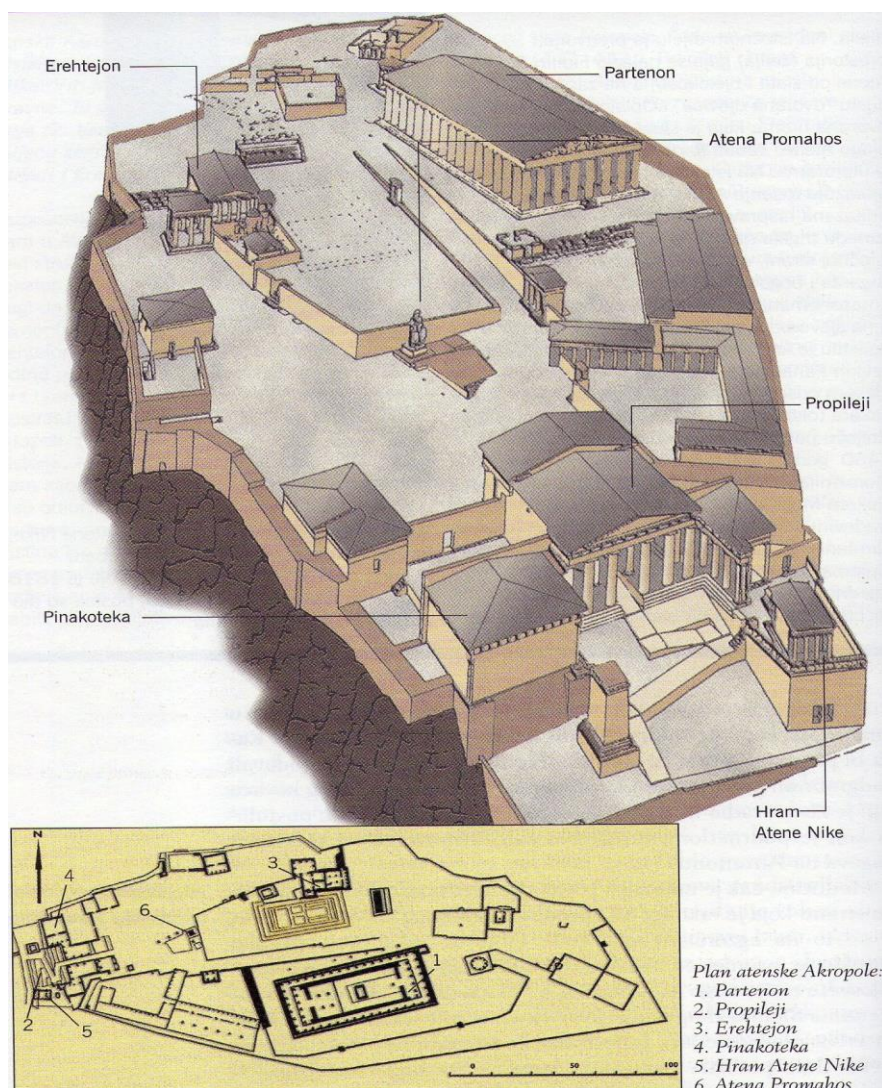
Prvi povijesni datum koji se odnosi na Akropolu povezan je s onim što se naziva velikim skandalom. Tada je već stajao na Akropoli prvi veliki hram koji je izdvajao Atenu od ostalih bogova. Kilon, zet tiranina Teagena koji je vladao u susjednoj Megari, htio je kao i njegov punac postati tiranin sa sjedištem na Akropoli. Kako bi osigurao pomoć bogova u prevratu, Kilon je savjet potražio u slavnom proročištu Delfima. Svećenice Apolonova svetišta bile su poznate po nejasnim proročanstvima, što bi one koji su tražili savjet lako moglo navesti da proročanstvo tumače kako im odgovara. Kilon je htio znati kada je pravi trenutak za prevrat, a proročice su mu spomenule „najvažniji Zeusov praznik“. On je to shvatio kao aluziju na olimpijske igre i zaposjeo Akropolu dok su se u Olimpiji odigravale igre u Zeusovu čast. Prevrat nije uspio, a Kilonu je obećano da može slobodno s pratnjom napustiti Akropolu, ali na kraju je ipak ubijen.²⁵

²² A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 224. i 225.

²³ R. Katičić, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, str. 49.

²⁴ Catherine Regulier, Najveće kulture svijeta Grčka, Extrade, Rijeka 2005., str. 83. i 84.

²⁵ Bernd Ingmar Gutberlet, Nova svjetska čuda, svjetska povijest kroz dvadeset građevina, Mozaik knjiga, Zagreb 2012., str. 27.

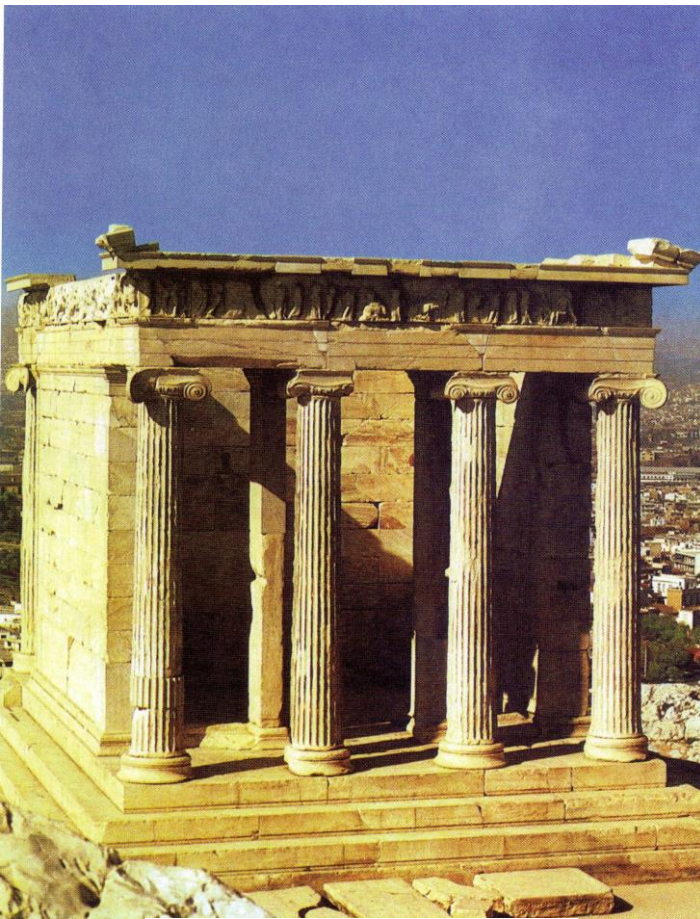
Slika 3. umjetnička rekonstrukcija i plan Akropole u Ateni

5. Prostor ispred Propileja

Godine 1852. francuski arhitekt i arheolog Ernest Beule otkrio je produžene zidove s vratima prije Propileja za koje se pretpostavlja da su iz kasnog rimskog razdoblja. Treće stoljeće poslije Krista. Otkrivena su vrata prema tom istraživaču nazvana "Beule vrata". U tom se prostoru nalazilo široko monumentalno stubište, koje je bilo završetak popločanog puta što je vodio do Propileja.

5.1. Agripin spomenik

S lijeve strane na terasi, prije Propileja, nalazi se kvadratni stub visok 9 metara na kojem je stajala brončana kvadriga (četveropreg s konjima) posvećena 27. godine prije Krista Marcu Vipsaniji Agripi (63.-12. godine prije Krista) rimskom vojskovođi i Augustovom zetu. Oženio se njegovom kćeri Julijom. Iza toga stuba sačuvano je usko podzemno stubište koje je vodilo do Klepsidrinog izvora²⁶.

Slika 4. hram Atene Nike

5.2. Hram Atene Nike

Na suprotnoj strani od Agripinog spomenika, nad sačuvanim bastionom iz mikenskog razdoblja, sagrađen je hram Nike Apteros.²⁷ Božica pobjede obično se prikazivala s krilima. Atenjani su svoju nazvali apteros (koja je bez krila) sve u nadi da tako neće moći odletjeti i napustiti ih.²⁸ Taj maleni hram Atene Nike, podignut je u slavu Atene kao „Pobjednice“, i uzdiže se na najvišem vrhu iznad ulaza na Akropolu.²⁹ Zanimljiva je i povijest izgradnje hrama Atene Nike, uklopljenoga u arhitektonsku kompoziciju Akropole. On jasno zrcali Demokratsku izmjenu vladajućih političkih stranaka koje su utjecale na

gradnju. Podizanje hrama Atene Nike planirala je konzervativna Kimonova stranka, a gradnja

²⁶ Na obroncima Akropole nalazi se nekoliko pećina, a također i jedan izvor, Klepsidra, u kome su nimfe, prema mitologiji, kupale malog Zeusa. Arheološka istraživanja pokazala da su neolitski ljudi u blizini tog izvora bili iskopali nekoliko plitkih bunara. A. Čelebonović, *Stara Grčka, estetski pristup arhitekturi, skulpturi i slikarstvu*, str. 83.

²⁷ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 225.

²⁸ R. Katičić, *Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi*, str. 53.

²⁹ E. J. Stafford, *Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost*, str. 9.

je bila zaključena 448. godine prije Krista, prema Kalikratovu projektu. U to je vrijeme izgrađen donji dio hrama. Periklova politička stranka zakočila je projekt izgradnje hrama forsirajući izgradnju Partenona i Propileja. Tek kada je ponovno ojačala Kimonova stranka, nastavlja se i završava izgradnja jonskog hrama posvećenoga božici Pobjede.³⁰ Njegova gradnja počeo je 427. godine prije Krista i trajati do 424. godine prije Krista, a bit će dovršen oko 420. godine prije Krista. To je mala građevina veličine 5,44 x 8,27 metara, amfiprostilnog tipa³¹ sa po četiri stupa na pročelju i začelju, istočnoj i zapadnoj strani. Hram je sagrađen u mramoru i diže se na podnožju od tri stube.³² Hram Atene Nike dovršen je u vrijeme kada je Periklo u narodnoj skupštini govorio da se rat kao oblak diže nad Peloponezom. Neizbježno se približavalo veliko odmjeravanje snaga sa Spartom koje je nakon gotovo trideset godina završilo potpunim i strahovitim porazom Atenjana i razbijanjem njihova pomorskog saveza.³³

Cela je bila otvorena na istočnoj strani dvojim stubovima in antis. U njoj se nalazio mramorni kip božice Atene izgrađen prema prijašnjem drvenom – ksoani. Božica je u desnoj ruci držala plod, a u lijevoj kacigu. Oko cijelog hrama, iznad arhitrava, tekao je friz u visokom reljefu, širok 46 centimetara, koji je prikazivao borbu Grka s Perzijancima i borbu Atenjana s Beoćanima. Na istočnoj strani friza predstavljena je skupina olimpskih bogova, gdje je počasnno mjesto pripadalo Ateni sa štitom. Oko hrama je 410. godine prije Krista podignuta mramorna balustrada ukrašena figurama Atene Nike (Pobjede) izrađene u niskom reljefu.³⁴ Kraj velikih građevina na Akropoli doima se ta mala zgrada, jonskog stila, kao zavjetni dar postavljen gradskoj božici iz zahvalnosti za dugi niz pobjeda što ih je poklonila atenskom oružju.³⁵

³⁰ Melita Viličić, Arhitekt i njegov nacrt u starom vijeku II. Egeja, Grčka, Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, vol 8, br. 1/19, lipanj 2000., str. 6.

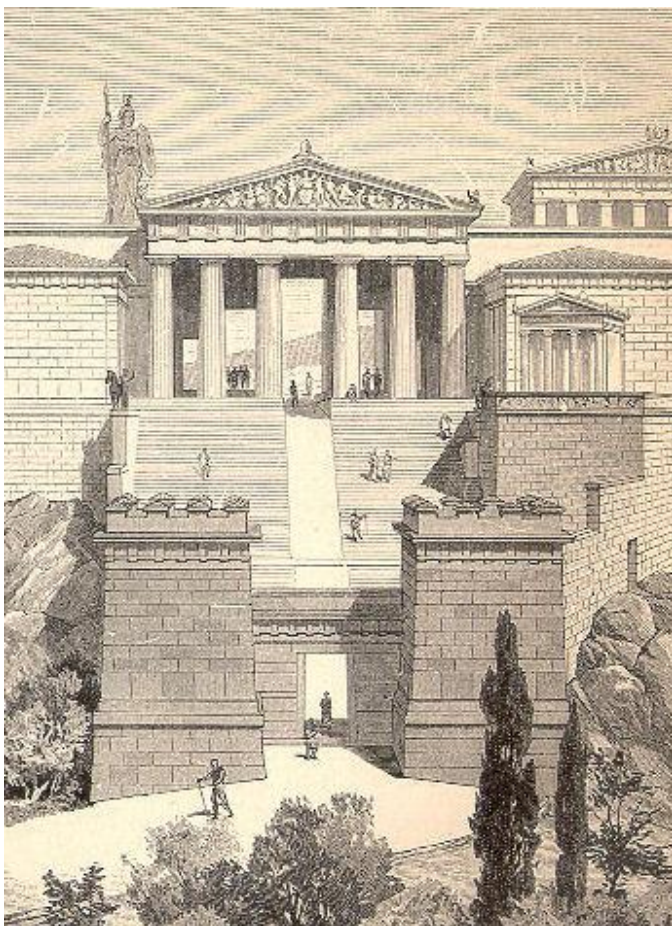
³¹ Glavne vrste hramova prema spoljašnjem obliku su: prvo hram u antama, zatim prostil, amfiprostil, peripter, pseudodipter, dipter i hipetar. Marcus Vitruvius Pollio, Deset knjiga o arhitekturi, Svjetlost, Sarajevo 1990., str. 57.

³² A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 226.

³³ R. Katičić, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, str. 53.

³⁴ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 226. i 227.

³⁵ R. Katičić, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, str. 53.

Slika 5. umjetnička rekonstrukcija Propileja

6. Propileji

Tek što je dovršen Partenon, započela je izgradnja Propileja, ulaznih vrata atenske tvrđave.³⁶ Propileji su monumentalna ulazna vrata koja su vodila na Akropolu. Sagrađio ih je arhitekt Mneziklo od 437. do 432. godine prije Krista u penteličkom mramoru.³⁷ Arhitektonska zamisao vrata nastavlja tradiciju ulaznih vrata u kompleks unutrašnjih odaja mikenskih kraljevskih palača. To su vrata kojima su pristupi s obje strane nadsvodeni krovnom konstrukcijom poduprtom stupovima. Takva su se vrata gradila i na ogradama koje su opasivale posvećeno zemljište oko hramova.³⁸

Iskoristio je neravnost strmog i stjenovitog terena i riješio strogi arhitektonski problem tako što je Propileje sagrađio u obliku ulaznog trijema. Kompozicijom su podsjećali na oblik dorskog grčkog hrama. Prostor Propileja sastojao se od zapadnog i istočnog trijema. Imali su ulaz širine 5,22 metra, kroz koji je prolazila panatenejska povorka³⁹, te po dva nešto uža sa svake strane. Zapadni trijem sa zabatom nosilo je šest dorskih stupova. Iznad arhitrava su se izmjenjivali triglifi i metope, ali bez ukrasne skulpture, kao što je nije bilo ni na zabatu. Unutrašnjost tog trijema, dužine 14,5 metara, bila je podijeljena na tri dijela (broda) sa po tri jonska stupa. Impresivan je bio kasetirani strop izrađen od bijelog mramora. Iza se nalazio istočni trijem, šest metara dug, povišen za nekoliko stuba, čija je fasada prema Partenonu također završavala sa šest dorskih

³⁶ R. Katičić, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, str. 52.

³⁷ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 227.

³⁸ R. Katičić, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, str. 52.

³⁹ Čuvena povorka koja se odvijala za vrijeme Velikih Panateneja i započinjala je izlaskom sunca. Narod ide za posvećenim žrtvama, mlade djevojke nose svete haljine (kanefore), visoki časnici, konjanici i kočije. Te povorke su bile pod upravljanjem redara, poznatih osoba koje možemo primijetiti na Partenonu okrenute u suprotnom smjeru o smjera sudionika. Išle su ulicama i trgovima sve do svetišta koje se nalazilo na jednom polju sa žrtvenikom u sredini. F. Chamoux, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, str. 216. i 435.

stupova.⁴⁰ U toj su građevini spojeni elementi dorskoga i jonskog stila. Vanjske su kolonade Propileja oblikovane dorski, a stupovi koji su postavljeni u unutrašnjosti zgrade, lijevo i desno od pristupa glavnim vratima, jonskoga su stila i svojom vitkom visinom kao da u umjerenosti i ublaženoj klasičnoj atenskoj varijanti dočaravaju kolosalnu monumentalnost jonskih hramova na maloazijskoj obali. Propileji potpuno vladaju jedinim pristupom stjenovitom brežuljku stare atenske tvrđave, ali su dosta nisko pa po svom položaju ostaju podređeni Partenonu. Zato mu služe kao pristup i svojim oblicima pripremaju posjetitelja na Partenon koji se svojim skladnim obrisima iznenada pojavljuje među stupovima unutrašnjega trijema Propileja.⁴¹

Sa sjeverne strane Propileja Mneziklo je dogradio zgradu Pinakoteke u kojoj su čuvane slike, zavjetni darovi božici Ateni. U prostoriju ulazilo se kroz trijem, nošen trima dorskim stupovima. S južne strane nalazio se istovjetan trijem simetričan sjevernom krilu, no nešto manjih dimenzija radi svetišta Harita.⁴²

7. Svetište Artemide Brauronije

Zgrada nije bila pravi hram, nego dvorana sa stupovima, koja je vjerojatno nastala u isto vrijeme kada i Propileji.⁴³ Nalazila se s desne strane Propileja, unutar akropolske terase, uz sam južni zid. Kult te božice prenesen je u Atenu iz Braurona u Atici. Svetište je bilo okruženo trjemovima s dvama krilima koje su nosili dorski stupovi. U svetištu je stajao kulturni kip Artemide Brauronije (zaštitnice trudnica), kip je bio drven i obučen u antičku odjeću, rad kipara Praksitela iz 4. stoljeća prije Krista. Očuvani su samo ostatci svetišta. Na mjestu je pronađeno različitih predmeta, među koji i jedan mali medvjed.⁴⁴

8. Svetište Atene Ergane i Halkoteka

Zauzimali su prostor između Artemidina svetišta na jednoj i Temenosa Partenona na drugoj strani. Iza svetišta, uz južni zid Akropole, bila je sagrađena Halkoteka, u kojoj su čuvani sveti i zavjetni brončani darovi prinošeni božici. Ispred zgrade, po cijeloj njezinoj dužini, prostirao

⁴⁰ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 227

⁴¹ R. Katičić, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, str. 53.

⁴² A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 228.

⁴³ B. I. Gutberlet, Nova svjetska čuda, svjetska povijest kroz dvadeset građevina, str. 32.

⁴⁴ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 228.

se uži trijem koji je nosilo dvadeset dorskih stupova.⁴⁵ Najvažniji predmeti koji su se ondje čuvani, bilo je oružje koje je pripadalo gradu.⁴⁶

9. Kip Atene Promahos

Kip Atene Promahos bio je zavjetni kip i nalazio se lijevo od Svetog puta.⁴⁷ Moglo bi se reći da je postavljen u sredini prostora između Propileja, Partenona i Erehtejona. Tako postavljen na postolju, kip je imao ulogu impresioniranja posjetitelja čim bi prošli svečani ulaz i zakoračili na akropolsku zaravan. Ukazao bi im se u punom sjaju i veličini. To je bio monumentalni kip, visok 9 metara s bazom od 3 metra, izrađen u bronci i posvećen Ateni Promahos (Predvodnici). To je djelo Fidija izradio 458. godine prije Krista od plijena otetog Perzijancima kod Maratona. Atena je prikazana s kacigom na glavi, položenim štitom u lijevoj i kopljem u desnoj ruci, a licem okrenutim prema gradu, kao njegov pravi čuvar. Pauzanija spominje i ukrase na štitu: borbu Lapita i Kentaura. U blizini tog kipa, kod Propileja i na drugim mjestima Akropole, bili su podignuti i drugi kipovi.⁴⁸ O izgledu kipa ne svjedoče nam samo antički opisi, nego i reprodukcije na novcu.⁴⁹

10. Hram Atene Polias

Atena je štovana i kao Polias ili Poliouchos („od grada“ ili „koja čuva grad“), pa su središta mnogih gradova imala hram posvećen u njezinu čast, jedan takav hram nalazi se i na Akropoli u Ateni.⁵⁰ Hram je u potpunosti uništen. Sačuvani su samo tragovi temelja po kojima znamo da se nalazio s južne strane Erehtejona. Dao ga je sagraditi Pizistrat kako bi nadmašio raskošni Apolonov hram u Delfima. Sagrađen je na mjestu srušenog starijeg hrama. Pizistratov arhajski hram Atene Polis bio je dorski, okružen redom od 6 x 12 stupova. Njegova je unutrašnjost podijeljena zidom na dva dijela. U istočnom dijelu je otkriven “sekos“- svetište podijeljeno stupovima na tri broda. Srednji brod je bio širi i u njemu je stajao kulturni kip Atene Polias. Na zapadnoj strani nalazio se opistodom, veliko prostorno predvorje s

⁴⁵ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 228.

⁴⁶ F. Chamoux, Grčka civilizacija u arhajsko i klasično doba, str. 414.

⁴⁷ Isto, str. 397.

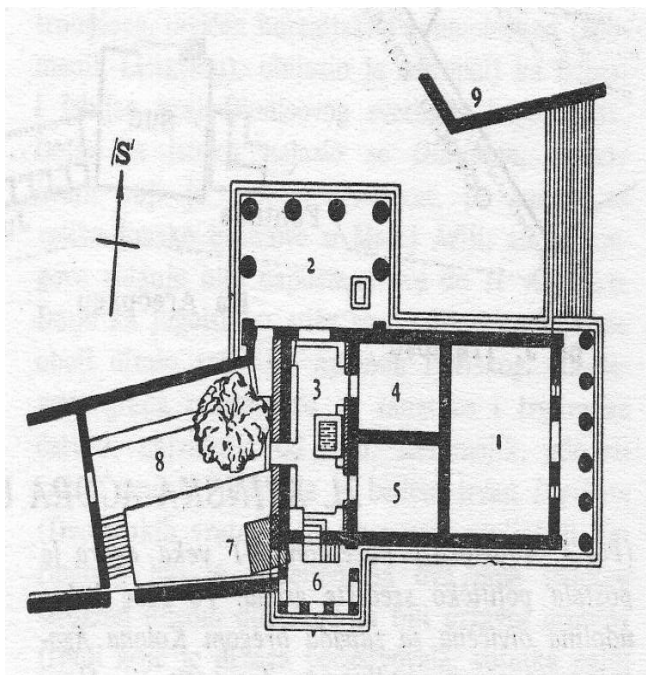
⁴⁸ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 228. i 229.

⁴⁹ B. I. Gutberlet, Nova svjetska čuda, svjetska povijest kroz dvadeset građevina, str. 31.

⁵⁰ E. J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, str. 68.

dvije manje prostorije straga. U njima su čuvani zavjetni darovi bogovima. Malo je podataka o reljefnim ukrasima hrama. Na istočnom zabatu bila je prikazana gigantomahija⁵¹, a na zapadnom božica Atena i tri giganta. U sredini zabata stajala je figura Atene visoka 1,80 metar obučena u dugi hiton i himation s figurom Zeusa. U desnoj ruci držala je list šaša, koji je gurala jednom gigantu, a u lijevoj je imala šarenu vrpcu ukrašenu likom zmije i glavom Meduze, što joj je služilo kao štiti od napada njezinih protivnika. Ostali giganti nalazili su se u kutovima zabata. U unutrašnjosti hrama i vanjskom dvorištu bilo je postavljeno mnogo arhajskih ženskih kipova (Kora) posvećenih Ateni. Mnoge kore bile su otkrivene blizu Erehtejona i sjevernog zida, a izložene su u Akropolskom muzeju.⁵²

11. Erehtejon

1. Atenino svetište
2. Sjeverni trijem
- 3, 4, 5. Svetišta Posejdona-Erehteja, heroja Butesa i Hefesta
6. Trijem karijatida
7. Kekropsova grobnica
8. Pandrozova ograda
9. Sjeverni zid Akropole

Slika 6. Erehtejon

U teškim godinama rata sa Spartom i njezinim saveznicima usporila se gradnja na Akropoli. Zbog ratnih su prilika Propileji ostali nedovršeni i neki već izgrađeni dijelovi nedorađeni. Ipak je Atena, iako se borila za goli opstanak, smogla snage da u duhu Periklovu obnovi još jedno svetište i to najstarije i najčasnije.⁵³ Oko sredine akropolske zaravni, uz temelje hrama

⁵¹ Borba bogova i giganata. Česta tema na ukrasima arhitektonskih spomenika i vaza. F. Chamoux, Grčka civilizacija u arhajsko i klasično doba, str. 413.

⁵² A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 229. i 230.

⁵³ R. Katičić, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, str. 53.

Atene Polias koju manjim dijelom i prekriva, blizu sjevernog zida nalazi se hram Erehtejon. Hram je posvećen kultu više božanstava, heroja i mitskih kraljeva. Sagrađen je u penteličkom mramoru od 421. do 406. godine prije Krista u vrijeme trajanja Peloponeskog rata. Gradnja je započeta u vrijeme Nikijinog mira (421.- 415. godine prije Krista), ali se većim djelom gradio u ratno vrijeme. Za razliku od drugih grčkih hramova koji su imali pravilan geometrijski oblik, taj je hram uz pravokutnu osnovu imao i dva izbačena trijema na sjevernoj i južnoj strani, i na taj je način obogatio svoju razvedenost volumena. Ta složena kompozicija savršeno je prilagođena kosom nagibu terena. Graditelj hrama bio je Filokles.

S istočne strane hramom dominira šest elegantnih jonskih stupova, koji se nalaze do trijema kroz koji se ulazilo u četverokutni naos Atene Polias. U tome prostoru stajao je u početku drveni kip posvećen božici, a poslije mramorni, koji je zamijenio arhaični u drvetu.⁵⁴ Karakteristično za taj drveni kip je to što je bio zaogrnut pravom odjećom.⁵⁵ Za njega se pričalo da je kao znak božičine milosti jednom iz zraka pao pred Kekropsa, mitskoga kralja atenskog i legendarnog osnivača grada. Ta nam predaja čuva uspomenu na mikensko doba kad je Atena bila kraljeva kućna božica i njegoa osobna zaštitnica koja se poštivala u vezi s kućnom zmijom, a možda je prvobitno bila s njom istovjetna. Atenin kult bio je u ovom svetištu povezan s kultom heroja Kekropsa i Erehteja, mitskih predaka i predstavnika atenskih kraljeva mikenskoga doba. Legenda kaže da su se u početku Atena i Posejdon sporili o tome tko će od njih biti vladar i zaštitnik Atike. Da pokaže svoju moć, Posejdon je zabio trozub u kameni zaravanak na Akropoli, te je iz njega potekla morska voda i ispunila udubinu koja se od tada zvala Erehtejevo more. U blizini tog mjesta udarila je Atena kopljem i izrasla je maslina. Kralj Kekrops je, kad su se otkrili čudesni znakovi božanske prisutnosti, dao pitati proročište i saznao koji su bogovi na njegovoj uzvisini ostavili biljeg svoje moći. Sazvao je narod, muškarce i žene jer su i one tada u skupštini imale pravo glasa. Trebalo je odlučiti kojem će bogu pripasti prvenstvo. Svi su muškarci bili za Posejdona, a žene za Atenu. Žene su bile brojnije i tako je Atena pobijedila. Na to je Posejdon u svojem gnjevu poplavio Atiku morskom vodom. Da ga umire, atenski su se muškarci okrenuli protiv žena jer su sve to skrivile. Oduzeli su im pravo glasovanja u skupštinama, zabranili im da svoje ime daju djeci i da se nazivaju Atenjankama.⁵⁶

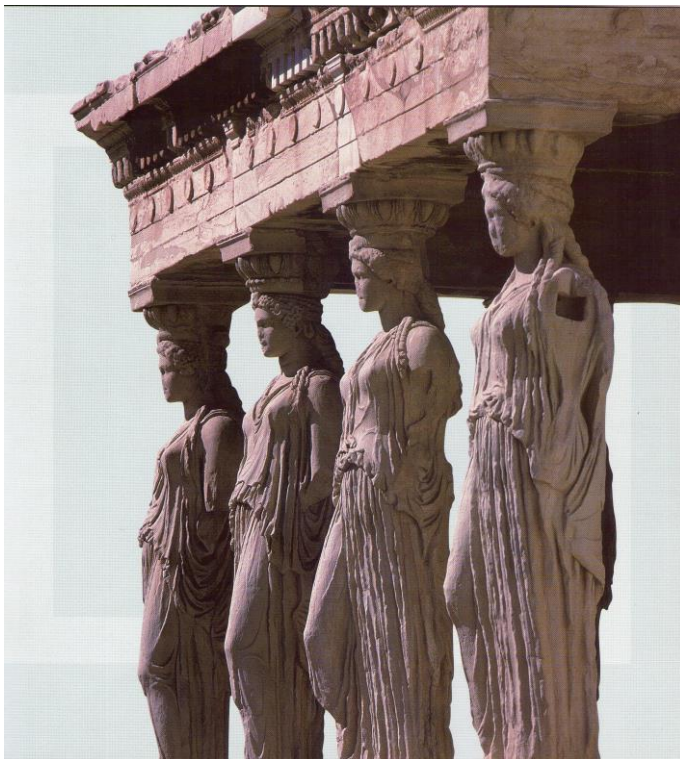
Uz Erehtejon je, prema Pauzaniji, stajala Kalimahova zlatna svjetiljka, koja je gorjela danju i noću. Za Panatenejskih svečanosti, svake četvrte godine, božici su Atenjanke prinosile

⁵⁴ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 230. i 231.

⁵⁵ E. J. Stafford, *Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost*, str. 116.

⁵⁶ R. Katičić, *Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi*, str. 54. i 55.

peplos, izvezeni dar. Da bi se došlo u druge prostorije hrama, moralo se izići iz Ateninog svetišta i spustiti se stubištem na nižu razinu, na kojoj se nalazio i sjeverni trijem. I taj se trijem sastojao od šest visokih jonskih stupova, četiri frontalno i po dva sa strane. Iz trijema su dvojna vrata vodila u druga svetišta. Veća vrata, sa svojim ukrasima iznimne umjetničke kvalitete, kao i sjeverni trijem u cjelini, omogućavala su pristup u tri svetišta Posejdona – Erehteja, te antičkih heroja Buta i Hefesta.⁵⁷ Iz Erehtejevog svetišta mogao se, u nekoj vrsti bunara, vidjeti dio ušća „Erehtejevog mora“ odnosno jezera slane vode, koje je nastalo u već spomenutoj borbi Atene i Posejdona. Zbog toga ta prostorija nosi naziv „Sala ušća“.⁵⁸ Ta su svetišta punim zidom bila odijeljena od svetišta Atene Polias i tri su metra niža. Njihov zapadni zid (gornji dio je u razini istočnog zida) završavao je četirima jonskim polu stupovima. Oko cijelog hrama i sjevernog trijema tekao je reljefno ukrašen jonski friz. Sadržaj je uzet iz antičkih mitova. Sačuvano je 112 oštećenih fragmenata, izloženih u Akropolskom muzeju. Manjim uskim stubištem, penjući se iz razine nižih svetišta, dolazimo u južni trijem, često nazivan i trijem karijatida⁵⁹.

Slika 7. trijem karijatida

Umjesto stupova, šest figura djevojaka obučenih u duge jonske hitone i spuštenih ruku uz tijelo, mirno, i otmjeno, postavljene na ogradni zid visine 1,8 metar, pridržavaju arhitrav. Pripisuju se kiparu Alkamenu.⁶⁰ Njihov tvorac, uostalom, pazio je da ne djeluju preopterećeno, prvo, time što je djevojke zamislio dovoljno snažnog tijela i vrata, sa haljinama čiji vertikalni nabori podsjećaju na kanelure, drugo, što je kapitele prikazao u obliku košarica. Bujna kosa

⁵⁷ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 231. i 232.

⁵⁸ A. Čelebonović, Stara Grčka, estetski pristup arhitekturi, skulpturi i slikarstvu, str. 94.

⁵⁹ Karijatida je stup u obliku ženske figure, tako nazvan u znak sjećanja na žene i Karije, koje su bile odvedene u ropstvo. Vuk Karadžić, Kako prepoznati umetnost, Grčka umetnost, IRO „Vuk Karadžić“ 1980., Beograd, str. 62.

⁶⁰ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 231. i 232.

djevojaka, koja im pada niz vrat, također doprinosi dojmu noseće snage. Ove strukture ne djeluju kruto iako su funkcionalno uklopljene u arhitekturu građevine. Dojam gipkosti unose nabori gornjeg dijela odjeće koji se diskretno povijaju uz tijelo, kao i po jedna noga, lako pokrenuta unaprijed, ispod gustih nabora peplosa.⁶¹ Jednu je karijaidu lord Elgin otpremio u London, pa je ona, kao i ostalih pet, zamijenjena kopijama.

Iz sjevernog trijema kroz druga uža vrata dolazilo se u zapadni prostor izvan hrama, posvećen Pandrozi, jednoj od Kekropsovih kćeri. U njemu je rasla Atenina sveta maslina koju je u borbi sa Posejdom darovala gradu. Do Pandrozina prostora, s južne strane, nalazio se tzv. Kekropion - posvećeni prostor prvom atenskom kralju – gdje se navodno nalazio i njegov grob. U taj ograđeni prostor moglo se ući i sa vanjske strane spuštajući se stubištem od petnaestak stuba.⁶²

12. Partenon

Slika 8. Partenon

Na suprotnoj strani od Erehtejona, u južnom dijelu akropolske zaravni, nalazi se Partenon (prebivalište djevice), najveličanstvenija građevina Akropole. Sagrađen je između 447. i 438.

⁶¹ A. Čelebonović, Stara Grčka, estetski pristup arhitekturi, skulpturi i slikarstvu, str. 94. i 96.

⁶² A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 230. – 233.

sa završecima 432. godine prije Krista kao glavna zamisao Periklova plana. Pod Fidijinim nadzorom gradili su ga arhitekti Iktin i Kalikrat, a ukrašavali ga reljefnom i punom skulpturom Fidija i njegovi pomoćnici i učenici Agorakrit, Alkamen i drugi.

Na istom položaju, prije Partenona, bila su sagrađena najmanje tri starija hrama. Prvi arhaični hram, prema otkopanim crjepovima, spominje se potkraj 7. stoljeća prije Krista. Drugi po redu navodi se Hekatompodon. Na osnovi sačuvanih fragmenata zaključeno je da potječe iz sredine 6. stoljeća prije Krista, dužine oko 32 metra, tipa peripteros. Dio rekonstrukcije s arhitravom, frizom i krovnim vijencem može se vidjeti iza Akropolskog muzeja, sa sjeverne strane. Kapiteli, dijelovi stupova i drugi arhitektonski elementi izrađeni su u mramoru, a pripadali su Hekatompodonu, vidljivi su između muzeja i južnog akropolskog zida.

Nakon rušenja tiranije u Ateni, osobito poslije Maratonske bitke (490. godine prije Krista), sazrela je ideja pod Aristidijem da se Hekatompodon poruši i zamijeni novim, veličanstvenijim hramom, što je i učinjeno 488. godine prije Krista. Ostaci hrama su iskorišteni za gradnju veće terase sa stereobatom (temeljima) veličine 81 x 33 metara. Na toj osnovi i mramornom stilobatu bio je sagrađen treći hram sa 6 x 16 stupova nazvan Pred-Partenon. Tu nedovršenu gradnju porušili su 480. godine prije Krista Perzijanci. Prema Dinsmooru, taj je hram po svojim karakteristikama, materijalima i dimenzijama bio već blizak budućem Partenonu.⁶³

Naziv Partenon prvi je put upotrijebljen u Demostenovu govoru iz 335. godine prije Krista. Za građevinu koju je dao sagraditi Periklo, naziv vjerojatno potječe od kipa Atene Partenos koji se nalazio u unutrašnjosti hrama. Čini se da je funkcija Partenona bila čuvanje Atenina kipa napravljenog od zlata i bjelokosti, te blaga božice. Ne postoje provjerene činjenice o kulturnoj upotrebi Partenona.⁶⁴

Svetost građevine potječe najprije od toga što je Atena tijekom gradnje, navodno, činila čuda. Priča se da je izliječila graditelja koji je stradao pri radu. U spomen na taj događaj Periklo je dao podići kip u čast Atene Higieia (ona koja liječi). Na taj način umnažala su se čudesna svojstva božanstva i poticala osjećaj štovanja za nevidljivo biće kao i divljenje za njezino vidljivo biće kakvo se prikazivalo na kipovima u hramovima. Atena se pojavljuje redom kao božica rata, kao mudra začetnica logosa⁶⁵ i razuma koja treba upravljati gradom,

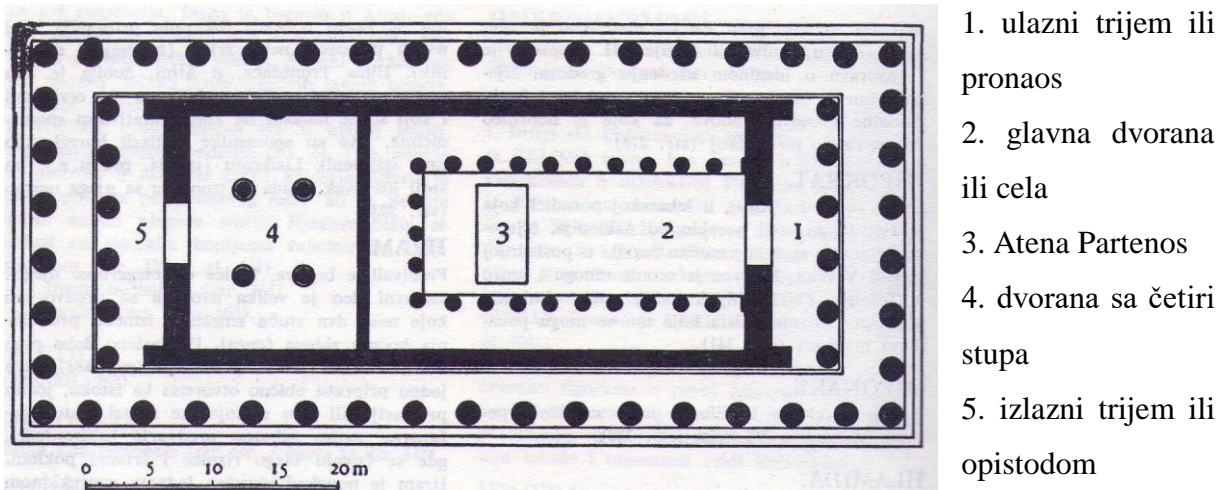
⁶³ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 234. i 235.

⁶⁴ Grupa autora, *Povijest, druga knjiga Egipat i antička Grčka*, Europapress, Zagreb 2004., str. 448.

⁶⁵ Logos (grč. od legein = birati, sakupljati); svjetski zakon, princip događanja, misao, um. U pojmu logos izražen je grčki smisao za racionalizam, suprotan je pojmu mita. Branko Bošnjak, *Filozofija, Uvod u filozofsko mišljenje i rječnik*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 206.

kao zaštitnica tjelesnog zdravlja i kao pobjednica. Umjetničko ovladavanje materijalima poput kamena, drva, bronce i zlata ni na koji način ne isključuje religiozni osjećaj koji je najozbiljnije povezan s političkim. Tako grčka umjetnost doseže vrhunac u partenonskim skulpturama i kao što smatraju mnogi povjesničari, u frizu na istočnoj strani, djelu Fidiije ili jednog od njegovih najboljih učenika, na kojem su prikazani olimpski bogovi Dioniz, Posejdon i Apolon.⁶⁶

12.1. Gradnja Partenona

1. ulazni trijem ili pronaos
2. glavna dvorana ili cela
3. Atena Parthenos
4. dvorana sa četiri stupa
5. izlazni trijem ili opistodom

Slika 9. tlocrt Partenona

Sredinom 5. stoljeća prije Krista Periklo je prema svojoj zamisli uređenja Akropole predložio podizanje novog hrama u mramoru na nešto drugačijoj osnovi i s drugim rasporedom stupova. Radovi na Partenonu započeli su 447., a završeni 438. godine prije Krista, sa skulpturalnim ukrasima oko 432. godine prije Krista. Sagrađen je kao dorski peripteros na bazi od tri stube s 8 x 17 stupova. Njegova dužina bila je 69,5 metara, a širina 31 metar (usporedbe radi, Zeusov hram u Olimpiji bio je veličine 64 x 27,5 metara). Hram se sastojao od pronaosa, na istočnoj strani, sa šest dorskih stupova, naosa, manje prostorije Partenona i opistodoma. Pronaos je sa zapadne strane bio zatvoren zidom na kojem su se nalazila drvena vrata sa dva krila od 4,5 metra širine i 10 metara visine, a koja su vodila u naos. Naos nazvan je i Hekatompedon naos, vjerojatno po imenu jednog od prijašnjih hramova, veličine nešto manje od 100 atičkih stopa (30 metara ?). Prostor je bio uzdužno

⁶⁶ C. Regulier, Najveće kulture svijeta Grčka, str. 81.

podijeljen dvama redovima stupova, po 10 u prizemlju i katu, spajajući se s još tri stupa ispred pregradnog zida.⁶⁷

Sagrađen od penteličkog mramora tople, okeraste boje, na postolju od krečnjaka, hram pokazuje niz suptilnih osobitosti u konstrukciji. Mramorna ploča, koja se nalazi neposredno iznad temelja, nije vodoravna već ispupčena, konveksna, tako da se lako ispupčenje, koje iznosi oko 7 centimetara na dužini od 30,89 metara prenosi sa temelja na stepenište postolja, kojih ima tri, a zatim preko stupova, do same trabeacije. Time je riješen vječiti arhitektonski problem otjecanja vode, a istovremeno je ublažen dojam oštine, koji na većim građevinama, daju striktno prave linije. Smatra se da je ispupčenje imalo još jedan estetski cilj, kad se kutovi horizontalno povlače, prave, u prostoru koji zauzima izolirana kolonada, horizontalne linije koje kao da se ugibaju prema sredini pod pritiskom kraćih i masivnih vertikala. Arhitekti su istovremeno dali stubištima i određeni nagib prema sredini građevine, čime su pojačali njezinu stabilnost, osobito u slučaju zemljotresa, i pružili gledatelju dojam zbijenosti i čvrstine. Također usklađivanjem umjetničkog djelovanja zgrade i potrebom za funkcionalnim rješenjem može se objasniti i postavljanje nešto širih stupova na kutovima hrama.⁶⁸ Dojam veličine pojačan je stupovima koji se na vrhu sužavaju i povišenjem stuba prema sredini vanjskih stepenica. Ta se krivina proteže cijelim hramom i čini ga još veličanstvenijim. Gradnja Partenona koštala je pozamašnih pet tona srebra.⁶⁹

⁶⁷ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 234.-237.

⁶⁸ A. Čelebonović, *Stara Grčka, estetski pristup arhitekturi, skulpturi i slikarstvu*, str. 92. i 93.

⁶⁹ B.I. Gutberlet, *Nova svjetska čuda, svjetska povijest kroz dvadeset građevina*, str. 33.

12.2. Kip božice Atene Partenos

Slika 10. Atena
Partenos

U dubini središnjeg dijela naosa, na pravokutnoj bazi, stajao je veličanstveni kip božice Atene Partenos (Djevice). Djelo je to slavnog Fidije, izrađeno u zlatu i slonovoj kosti. Visina kipa s postoljem bila je 12,50 metara. Atena je prikazana u stojećem stavu odjevena u hiton, koji se spuštao do stopala. Na glavi je imala zlatnu kacigu u sredini ukrašenu sfinjom i grifonima sa strane. Samo su lice, ruke, noge i glava Meduze, koju je nosila na prsima, bili izrađeni od slonove kosti, sve je drugo bilo od zlata. U desnoj ruci držala je Nike (Pobjedu), dužine oko četiri lakta, a u lijevoj je bilo koplje i do njega zmija, za koju se misli da predstavlja Erihtonija. Do nogu se nalazi štit na kojem je reljefno prikazana borba Atenjana s Amazonkama. Tu je Fidija izradio Periklov i svoj lik. Njezine sandale ukrašavali su reljefi borbe Lapita i Kentaura, dok je na bazi kipa predstavljeno rođenje Pandore.⁷⁰ To Fidijino djelo je posvećeno 438. godine prije Krista.⁷¹ Smatra se da je utrošeno 20 – 27 kg zlata. Zlatni dijelovi u obliku pločica mogli su se po potrebi i skinuti a da se ne uništi kip, što je Fidija jednom i učinio. Tada je bio optužen za krađu zlata, no navedenim se obranio od optužbi. Kip je bio zamišljen

tako da se vidi u blagom sjaju iz polutame naosa, u koji je svjetlo prodiralo samo kroz vrata. Kip je nestao u 5. stoljeću poslije Krista.

Sa zapadne strane naosa nalazila se manja prostorija duga 14 metara i iste širine kao i naos. Služila je za čuvanje zavjetnih darova i blaga hrama. Ta prostorija sa četirima jonskim stupovima, u koju se ulazilo iz opistodoma, zvala se Partenon.⁷²

Koliko je bila skupa gradnja na Akropoli, pokazuje podatak da je samo kip božice Atene stajao dvije stotine pedeset trirema (ratnih brodova).⁷³ To veličanstveno djelo danas nam je

⁷⁰ Pandora je bila žena titana Epimeteja. Bogovi su je obdarili svim darovima zatvorenim u čvrstoj škrinji.

Pandora znači "obdarena svime". Kad je otvorila škrinju iz nje su izletjela sva zla, patnje i nevolje, te se razletjeli po cijelome svijetu. Ubrzo je škrinju zatvorila i na dnu je ostala samo nada. Vojtech Zamarovsky, Junaci antičkih mitova : leksikon grčke i rimske mitologije, Školska knjiga, Zagreb 1973., str. 230.-231.; Nikolaj Albertovič Kun, Legende i mitovi stare Grčke, Veselin Masleša, Sarajevo 1971., str. 98.-100.

⁷¹ F. Chamoux, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, str. 397.

⁷² A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 237. – 239.

⁷³ C. Regulier, Najveće kulture svijeta Grčka, str. 84.

poznato samo preko opisa i mramornih kopija u smanjenoj veličini, jedna takva se nalazi i u Louvreu poznata i kao „Minerva s ovratnikom“.⁷⁴

12.3. Zapadni trijem ili opistodom

Odgovarao je pronaosu na istočnoj strani, napravljen je također sa šest dorskih stupova. Stupovi dorskog peristila (ukupno 46) nosili su arhitrav, koji je u helenističko doba bio ukrašen pozlaćenim brončanim štitovima, dar Aleksandra Makedonskog. Bilo ih je 14 na istočnom pročelju i osam na zapadnom, s upisanim brončanim slovima kome su bili posvećeni. Iznad arhitrava bio je ugrađen dorski friz (sastavljen od triglifa i ukrašenih metopa). Hram je završavao zabatima, krovnim vijencem i drvenim krovom prekrivenim mramornim crijepom.

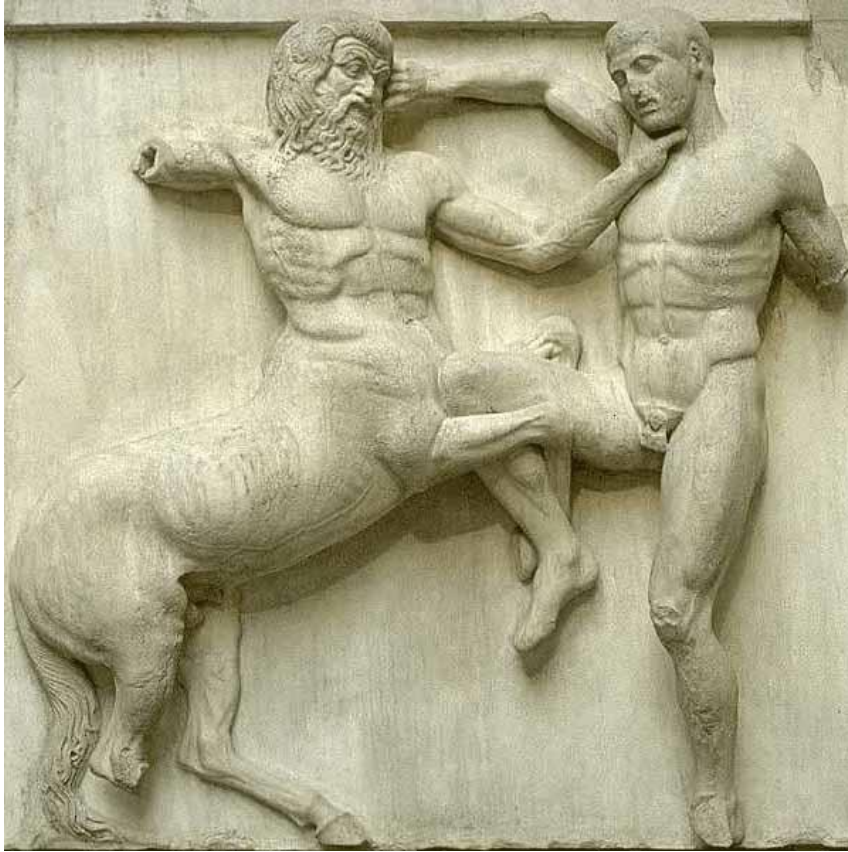
Na Partenonu je došlo do izražaja umjetničko bogatstvo skulpturalnih ukrasa, koji su se sastojali od metopskih reljefa, zabatnih kompozicija i unutrašnjeg friza na zidovima naosa. Metopski reljefi ukrašavali su hram izvana, u isprekidanom ritmu metopa – triglifi, po cijeloj njegovoj dužini i širini. Na 92 metope, od toga po 32 na dužim i po 14 na kraćim stranama, prikazani su sadržaji mitološke simbolike. Dužina reljefa bila je 116 metara.

Metope na istočnom pročelju hrama prikazivale su, u visokom reljefu kao i ostale, gigantomahiju i uglavnom se nalaze na svojem mjestu. Metope zapadnog pročelja ukrašavane su scenama amazonomahije (borbe Grka sa plemenom žena Amazonki). Na sjevernoj, dužoj strani, koja je najviše bila oštećena, prikazani su motivi iz rata o razaranju Troje, a tema onih na južnoj strani bila je borba Kentaura i Lapita (plemena iz Tesalije) i legenda o atenskom kralju Erehteju i njegovim kćerima.⁷⁵ Od metopa najbolje su sačuvane one koje prikazuju borbu Kentaura i Lapita. Kentauri su napili na vjenčanju kralja Perifeta, te pokušali silovati mladu i primjer su barbarstva naspram grčkih Lapita.⁷⁶

⁷⁴ E. J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, str. 68.

⁷⁵ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 239.-240.

⁷⁶ E. J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, str. 36.

Slika 11. Metopa na Partenonu koja prikazuje borbu Kentaura i Lapita

Prikazi ukrasa na zabatnim kompozicijama pripadale su također mitskom sadržaju i odnose se na božicu Atenu, čiji je život bio vezan uz sudbinu grada koji nosi njeno ime. Na oba zabata bilo je predstavljeno oko 40 veličanstvenih figura rađenih u punom volumenu, a sačuvano je samo nešto fragmenata, od kojih je većina u British Museumu.

Istočni zabat (timpanon), prema Puzanijinom opisu, prikazivao je Atenino rađanje iz Zeusove glave koju je Hefest u tu svrhu raskolio sjekirom. Tome svečanome trenutku prisustvovali su mnogi bogovi sa Olimpa. U središnjem dijelu zabata bile su figure Atene i Zeusa.⁷⁷ Na njemu se moglo vidjeti i izlazeće Sunce i zalazeći Mjesec, a uz to i mnogi bogovi. Ukupno je ondje bilo pedesetak figura, uključujući i životinje.⁷⁸

Nakon eksplozije u 17. stoljeću, pljačkanja i kasnijih pregradnji, danas se na zabatu vide kopije fragmenata nekih figura iz British Museuma: Helija, dvaju glava Helijevih konja, dvije su glave originalne, kopija Dioniza, kopija konjske glave iz Silene kao originala. Tu su još ostaci dviju glava. Nekoliko sačuvanih fragmenata nalazi se u Akropolskom muzeju.

⁷⁷ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 240

⁷⁸ B.I. Gutberlet, Nova svjetska čuda, svjetska povijest kroz dvadeset građevina, str. 34.

Zapadni zabat (timpanon) prikazivao je svađu božice Atene i boga mora Posejdon za vlast nad Atikom. U sredini zabata, uz svoja kola, stajali su Atena i Posejdon sa svojim pratiteljima. Figure koje su ostale do današnjih dana na zabatu su originalne. Sačuvan je kralj Kekrops, kako sjedi, s kćeri Pandrozom, koja kleči. Izdužena figura žene vidi se u južnom kutu, te još poneki fragmenti. Umanjene rekonstrukcije zabata s prikazanom figurom mogu se vidjeti u Akropolskom muzeju.

Panatenejski friz, oko izvanjskih zidova naosa i druge prostorije Partenona u njihovom gornjem dijelu, Fidijski je sa suradnicima izradio jonski friz u niskom reljefu, koji je prikazivao panatenejsku povorku od trenutka formiranja do završnog slavlja. Friz je dužine 167,5 metara. Na zapadnoj strani prikazano je skupljanje povorke i njezino kretanje od Pompeiona (Keramik) prema Akropoli. Sve se zbivalo u velikom uzbuđenju, ali i suzdržanosti, što je odgovaralo svečanom vjerskom činu. Kretanje povorke prikazano je u dva smjera: sjevernom i južnom stranom. Završetak svečanog ceremonijala događao se na istočnoj strani iznad ulaza u naos Partenona. Tu je predstavljen trenutak predaje dara atenskog naroda božici. Tom svečanom trenutku prisustvuju glavni bogovi s Olimpa i sve promatraju iz neposredne blizine.⁷⁹ Ljudi i životinje, konjanici i kočije, djevojke i nositelji darova, sve je to sadržano u dugom frizu koji sadrži 360 osoba.⁸⁰ Od 167,5 metara friza danas je na mjestu ili u Akropolskom muzeju oko 56 metara, 75 metara friza nalazi se u British Museumu u Londonu, manji fragment dužine 3 metra je u Louvreu, a ostalo nije sačuvano. Po svojim umjetničkim kvalitetama taj se friz može ubrojiti među najvrednije što je ostvarila antička reljefna skulptura.⁸¹

⁷⁹ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 240. i 241.

⁸⁰ F. Chamoux, *Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba*, str. 216.

⁸¹ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 241.

Slika 12. Fragment jonskog friza koji prikazuje Posejdona, Apolona i Artemidu

13. Ostali spomenici na Akropoli

13.1. Kuća arefora

Kuća arefora s dvorištem nalazila se tik uz sjeverni zid između Erehtejona i Propileja. Pauzanija spominje dvije djevice koje su Atenjani nazivali “arefore“ (“daronoš“) i koje su stanovale nedaleko od hrama Atene Polias. Njihova aktivnost bila je vezana uz panatenejske povorke, ali se ne zna kakva. Prenosile su na glavama ono što im je odredila Atenina svećenica, i to podzemnim putem, do ograđenog prostora Afrodite u Vrtovima. Tu su ostavljale to što su nosile, a ni same nisu znale što nose, i uzimale nešto drugo i nosile natrag.

13.2. Atenin žrtvenik

Ispred istočne strane hrama Atene Polias nalazio se Atenin žrtvenik, čiji je položaj utvrđen po uklesanim temeljima.

13.3. Svetište Zeusa Polieusa

Nešto dalje, sjeveroistočnije, otkopani su temelji svetišta Zeusa Polieusa (Zeusa Gradskog) s malim hramom i žrtvenikom.

13.4. Hram Rome i Augusta

S istočne strane Partenona, u rimsko doba, podignut je između 27. godine prije Krista i 14. godine poslije Krista, mali hram kružnog oblika (monopteros) posvećen Romi i Augustu. Arhitrav je nosilo devet jonskih stupova. Očuvani su tragovi temelja. Porušen je 1780. godine.

Istočno od njega nalazilo se starije svetište Pandiona⁸² preko kojega je dijelom u novije doba sagrađen Akropolski muzej.⁸³

14. Građevine i svetišta na južnim obroncima Akropole

S južne strane Akropole bilo je u antičko doba sagrađeno nekoliko važnih spomenika. Među njima su se posebno isticale tri velike građevine koje su u znatnijem dijelu očuvane do danas. To su Dionizovo kazalište, Odeon Heroda Atika i donekle Trijem Eumena II. Sve ostalo što je bilo sagrađeno na tome dijelu uništeno je i nama neprepoznatljivo.

14.1. Dionizijeovo kazalište

Dionizovo kazalište bilo je najvažnija građevina s južne strane Akropole, usječeno u njezinim obroncima. Tu je bilo posvećeno zemljište Dioniza Eleuterija. Istraživanje kazališta započeo je J. H. Strack 1862. godine, a nastavio W. Dörpfeld od 1886. godine s prekidima od 1895. godine. Prema Dörpfeldu, tu je, najvjerojatnije 534. godine prije Krista, u prirodnom ambijentu tragični pjesnik Tespis organizirao prvo izvođenje grčke tragedije. Gledatelji su sjedili na okolnom kamenju i zemlji. Nakon toga kazalište će dobiti arhitektonski oblik s kružnom orkestrom i polukružnim drvenim gledalištem. Nasuprot gledalištu (theatron), s

⁸² Pandion je bio atenski kralj, sin kralja Erihtonija, kojeg je naslijedio. Imao je dvije kćeri Proknu i Filomelu. Proknu je udao za tračkog kralja Tereja, s kojim je imala sina. Kad se Terej zaljubio u njezinu sestru Filomelu, došlo je do tragedije. Zbog onoga što je Terej učinio, Prokna je ubila njihova sina kako bi mu se osvetila. Nakon toga ubio se i Pandion. Sve troje kaznio je Zeus pretvorivši ih u ptice. V. Zamarovsky, Junaci antičkih mitova: leksikon grčke i rimske mitologije, str. 230. i 289. ; N. A. Kun, Legende i mitovi stare Grčke, str. 195.-198.

⁸³ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 233. i 234.

druge strane orkestre, bila je podignuta drvena skena kao pozadina radnji koju su glumci (korovi) izvodili na orkestri.⁸⁴ Glumci su bili samo muškarci i nosili su maske koje su određivale osobu koju glume ali su im također i služile za pojačavanje glasa.⁸⁵ U tragedijama su se često mogla vidjeti dva glumca s maskama zabrinutih i uplašениh crta lica. Također u njemu se moglo uživati u tragedijama najpoznatijih tragičara Eshila, Sofokla, Euripida i Aristofana.⁸⁶

Pouzdana se zna da je oko 330. godine prije Krista novo kameno kazalište dao sagraditi atenski govornik i državnik Likurg. Njegovo gledalište sa 64 reda kamenih sjedala bilo je podijeljeno dvama vodoravnim prolazima (dijazomama) na tri dijela. Ti su, pak, dijelovi podijeljeni okomitim prolazima na zrakaste isječke (kerkide). Donji na manji, a gornji na veći broj. Naknadno je u brijegu dodano još 14 novih redova kamenih sjedala. Između toga dodatka i najvišeg prijašnjeg reda sjedala prolazio je put od sjeveroistočne strane Akropole prema Asklepijonu i Odeonu Heroda Atika. Prvi red je sadržavao 67 sjedala s naslonima izrađenim u penteličkom mramoru, određenih za istaknute dostojanstvenike. Posebice se među njima, u sredini, izdvajalo sjedalo namijenjeno svećeniku Dioniza Eleuterija, reljefno ukrašeno, s nogama u obliku lavljih šapa. Sjedala su bila obilježena natpisima.

Središnji dio kazališta činila je orkestra s promjerom 19,61 metara koja je u rimsko doba bila popločana mramornim pločama, kada je i odsječen dio orkestre. U njezinoj sredini se nalazio i žrtvenik (thymele). U rimskom razdoblju sagrađena je i kamena ograda, kada se kazalište koristilo za gladijatorske igre, a zbog zaštite gledatelja. Uz južnu stranu orkestre Likurg je dao sagraditi kamenu skenu dugu 46,50 metara, duboku 6,40 metra, s izbačenim krilima paraskenijama. Prednja strana skene, proskenij, bila je ukrašena reljefima i kipovima. S obje strane orkestre nalazili su se prolazi (parodoi), koji su vodili u gledalište.⁸⁷ Kazalište je moglo primiti oko 16.-17.000 gledatelja. Najposjećenije je bilo za vrijeme svetkovina u čast boga Dioniza (Dionizijama), slavila se njegova povezanost s vinom kroz razna dramska natjecanja. Prikazivala su se tri tragična dramska komada od kojih je svaki bio trilogija, nakon njih je slijedila satirska igra, veseli prikaz mitološke priče u kojoj je sudjelovao zbor satira. Pet komičnih kazališnih komada natjecalo se s jednom dramom, a zborovi muškaraca i dječaka natjecali su se u ditirambima, posebnoj himni posvećenoj Dionizu.⁸⁸

⁸⁴ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 252. i 253.

⁸⁵ F. Chamoux, *Grčka civilizacija u arhajsko i klasično doba*, str. 445.

⁸⁶ Grupa autora, *Antička Atena, Drvo znanja – enciklopedijski časopis za mlade*, vol. 8, br. 75, svibanj 2004, str. 48.

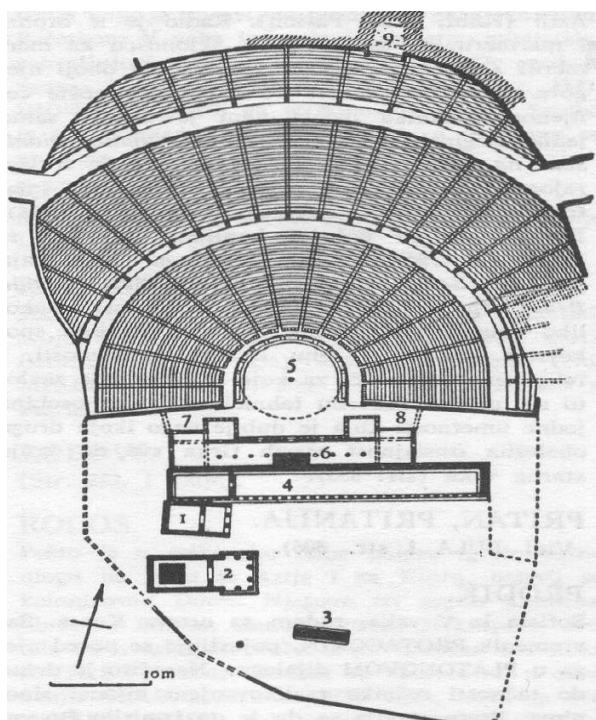
⁸⁷ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 253. i 254.

⁸⁸ Emma J. Stafford, *Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata*, Zagreb 2008., str. 132. i 133.

14.1.1. Ostale građevine Dionizijevog svetišta

S južne strane zgrade skene podignut je u istoj dužini trijem, koji je najvjerojatnije služio gledateljima da se sklone u slučajevima nevremena. Sačuvani su samo stepenasta baza i fragmenti stupova. U ograđenom temenosu svetišta otkriveni su tragovi malih Propileja, žrtvenika i temelji dvaju hramova. Stariji, manji dorski hram razorili su Perzijanci 479. godine prije Krista. Drugi, veći, noviji hram bio je također u dorskom stilu, prostilos s četirima stupovima pročelja na istočnoj strani. Kulturni kip Dioniza Eleuterija izradio je kipar Alkamen.

Iznad gledališta kazališta, pred Dionizijevom pećinom, podignut je spomenik koregu⁸⁹ Trazilu 320. godine prije Krista. Sastojao se od dvaju dorskih stupova s atikom na kojoj su bili postavljeni pobjednički tronošci. Nešto više, pod akropolskim zidom, otkrivene su baze drugih dvaju korintskih stupova, koji su nosili tronošce što su ih postavili korezi.

Slika 13. Kazalište i svetište Dioniza Eleuterija

1. Stari hram.
2. Novi hram.
3. Žrtvenik.
4. Trijem.
5. Orkestra kazališta.
6. Građevina skene.
- 7, 8. Bočni prolaz kojim se pristupa orkestri.
9. Koregijski spomenik Trazilov, koji je izdubljen u stijeni iznad stepenica kazališta.

⁸⁹ Koreg je bila osoba koja je plaćala troškove zbora, koji je nastupao za vrijeme određenih svečanosti, plaćao je njihovog učitelja, glazbenike, a ponekad i kostime. To je bila velika časti i često su se natjecali kome će pripasti. Onaj koji pobijedi dobiva za nagradu tronožac, te mu se ukazuju razne počasti.

14.2. Periklov odeon

Nalazio se s istočne strane Dionizijeva kazališta. Njegovu gradnju započeo je Temistoklo u prvoj polovici 5. stoljeća prije Krista. Ta je građevina imala kvadratni oblik, što su potvrdila i istraživanja grčkog arheološkog društva rađena od 1914. do 1931. godine. To je zapravo bila velika dvorana sa po 6 x 6 redova kvadratnih stupova, pokrivena višeslivnim drvenim krovom. Podsjećala je na Telesterion u Eleuzini.⁹⁰ Krov mu je imao oblik piramide i smatralo se da podražava Kserksov poljski šator. U njemu su se sklanjali ditirampski zborovi i održavala se glazbena natjecanja.⁹¹ Tamo su se također glazbenici pripremali za natjecanja, a glumci uvježbavali dramske uloge. U ratu između Sule i Mitridata, 86. godine prije Krista, Mitridatov general Ariston spalio je odeon. Ponovno ga je obnovio Ariobarzan II.; kralj Kapadokije (62. – 52. godine prije Krista) svojim sredstvima.

14.3. Asklepijevo svetište

Utemeljeno je u drugoj polovici 5. stoljeća prije Krista sa zapadne strane gledališta Dionizijeva kazališta. Kult Asklepija (bog zdravlja) prenio je u Atenu iz Epidaura nakon pojave kuge 429. godine prije Krista. Svetište je obuhvaćalo propileje, sveti izvor, mali hram, žrtvenik, abaton te manji i veći trijem. Najvažnija građevina svetišta bio je abaton, vrsta dvokatnog trijema, koji je nosilo 17 dorskih stupova s dvjema unutrašnjim galerijama također odijeljene stupovima. Tu su spavali bolesnici kojima se u snu ukazivao bog Asklepije. Prostorija je bila pristupačna samo za svećenike i zvala se Enkoimeterion. Očuvani su dijelovi zida i temelji. Spominje se da je kod tog svetog izvora Ares ubio Posejdonova sina Halitrotija, zbog toga što mu je obećastio kćer Alkipu. Svetište je bilo ograđeno zidom.⁹² U njemu se nalazila i jedan kip, koji je Sofoklo sklonio u jedno od svojih obrednih mjesta, a koji su Atenjani 421. godine prije Krista donijeli iz Epidaura i postavili u svetište.⁹³

14.4. Ostaci drugih spomenika

Zapadno od tog svetišta otkriveno je nekoliko, tragova temelja, manjih građevina koje su imale oblik hrama. Pretpostavlja se da bi to mogli biti ostaci hrama Afrodite Pandemos

⁹⁰ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 254.

⁹¹ F. Chamoux, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, str. 433.

⁹² A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 254. i 255.

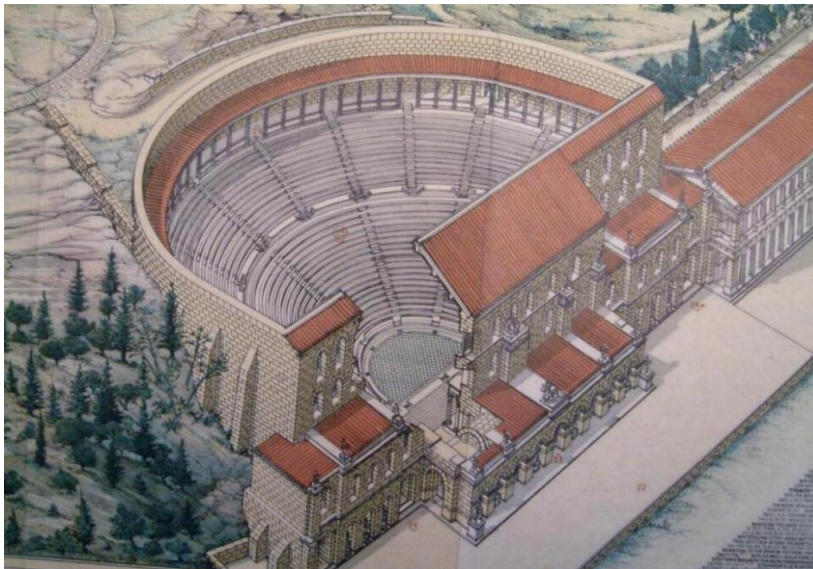
⁹³ F. Chamoux, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, str. 260.

(Pučke) i Demetre. Nešto dalje ispod zida i terase na kojoj se nalazi hram Nike Apteros, Pauzanija spominje spomenik, grob atenskog kralja Egeja. Navodno se ondje, po jednoj verziji, bacio s akropolskih zidina kad je ugledao crna jedra Tezejeve lađe, vjerujući da je Tezej poginuo na Kreti u borbi s Minotaurom.

14.5. Trijem Eumena II.

On nosi ime pergamskog kralja (197. – 159. godine prije Krista), koji ga je dao podići. Bio je sagrađen sa zapadne strane Dionizijeva kazališta i južno od Askelpijeva svetišta. To je bila građevina s prizemljem i katom sa 64 dorska stupa, duga 71 metar, a široka oko 9 metara. S prednje južne strane postojalo je usko dvorište po cijeloj njegovoj dužini ograđeno niskim zidom. Na istočnoj strani dvorišta dizao se spomenik korega Nikea u obliku manjeg dorskog hrama sa šest stupova na strani okrenutoj dvorištu. Oko sredine dvorišta, uza sam zid, dizao se stup koji je vjerojatno nosio kip darovatelja. Onima koji su dolazili u kazalište koristio je za šetnje i zaklon. Sačuvana je djelom struktura zidova trijema.

14.6. Odeon Heroda Atika

Slika 14. Grafički prikaz prijašnjeg izgleda Odeona

svojoj strukturi odavao oblik i karakteristike rimskog kazališta. Može se reći da je to jedna od posljednjih poznatih javnih građevina podignutih u Ateni. Mogao je primiti 5000 – 6000

Sagrađen je uz zapadni dio Trijema Eumena II. Herod Atik, bogat Atenjanin iz Maratona i poznati mecena u više grčkih gradova, podigao je odeon 161. godine poslije Krista u čast svoje umrle žene Regile, i to za glazbene i dramske predstave. Golemo bogatstvo naslijedio je od oca Julija. Odeon je u

gledatelja. Uz sva oštećenja koja je kroz stoljeća pretrpio, očuvana je arhitektonska osnova. Gledalište je bilo podijeljeno dijelom na kamena sjedala u gornjem i donjem dijelu sa ukupno 35 redova. Iznad gornjeg reda sjedala nalazio se niz korintskih stupova, koji su pridržavali užu dio polukružnog drvenog krova. Orkestra je imala oblik polukruga ili kamenom ogradom bila odijeljena od gledališta. Ispred orkestre nalazila se pozornica.

Sve je bilo zaštićeno visokim potpornim zidom, koji se uzdizao i iznad krova, a na južnoj se pak strani uzdizala dvokatna masivna fasada. S izvanjske strane nalazio se trijem koji je potpuno uništen. Fasada je na unutarnjoj strani bila raščlanjena polukružnim otvorima i nišama ispunjenim carskim i drugim kipovima (muzama). Od 1951. do 1961. godine bila su obnovljena kamena sjedala odeona i ponovno popločana orkestra plavo-bijelim pločama. Opet služi za izvođenje raznih priredbi i svečanosti u ljetnim mjesecima, osobito u funkciji Atenskog festivala.

15. Svetišta na sjevernoj strani Akropole

Pod Akropolom sa sjeverne strane nalazio se ograđeni prostor Aglaure. Prema mitu, božica Atena dala je na čuvanje kovčeg s malim Erihtonijem (bog zaštitnik Akropole, u obliku zmije) Kekropskim kćerima Aglauri, Herzi i Pandrozi. Zabranila im je otvaranje kovčega, čega se pridržavala samo Pandroza, a jako znatiželjne Herza i Aglaura otvorile su kovčeg. Kad su ugledale Erihtonija, poludjele su i strmoglavile se s vrha Akropole. Na tom je mjestu podignuto svetište. U tom su prostoru poslije mladići pripremani za vojnu službu polagali prisegu.

Blizu se nalazilo svetište Dioskura urešeno slikama Polignota i Mikona. Polignot je naslikao njihovo vjenčanje s Leukipovim kćerima, a Mikon je prikazao Jazona s Argonautima i njihov put u Kolhidu po zlatno runo.⁹⁴

⁹⁴A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 252.-257.

16. Sudbina Akropole

Slika 15. današnji izgled Akropole u Ateni

Stoljeća su sve više nagrivala Akropolu, nakon brojnih previranja i Peleponeskog rata u Grčkoj situacija se popravljala, ovaj puta pod vodstvom Makedonije. Aleksandar Veliki ponovno je prinio Akropoli darove, ratni plijen iz Perzije je pozlaćen i smješten na Partenonu. Ubrzo nakon toga na Akropoli je stolovao Makedonac Demetrije Poliokreta, i to u Partenonu, koji za njega nije bio svetište, već ga je pretvorio u bordel. Sto godina nakon Demetrija Poliokreta, odnosi u Ateni su bili toliko narušeni da je jedan tiranin čak uspio ukrasti zlato sa štita Atene Partenos. Drugi su vladari iskazivali poštovanje prema svetištu, prinijeli zavjetne darove ili u podnožju brda podizali zgrade. Pljačke većih razmjera uslijedile su u rimsko doba, podizane su i nove građevine, između ostalih hram Romula i Rema iza Partenona, okrugli hram od devet stupova.⁹⁵

U kasnijoj grčkoj povijesti Atena je dobila poseban položaj. Makedonski i rimski osvajači s njom se ophode s poštovanjem. Tako je ona do kraja antike sačuvala kontinuitet svojih institucija, sakralnih i profanih. Velike su promjene nadošle tek s pobjedom kršćanstva. U novim su se prilikama zgrade na Periklovoj Akropoli samo preobličivale i prilagođivale. Iz temelja je nitko više nije obnavljao. U 6. stoljeću pretvorili su Partenon u crkvu i posvetili mudrosti Božjoj – Svetoj Sofiji. Na stupovima se mogu otkriti uklesani križevi kojima je bila svrha da slome i uklone moć poganske božice i da joj spriječe povratak. Partenon je kao crkva dobio nova vrata, apsidu i krov s lukovima. U unutrašnjosti su izgrađene galerije. I danas se još na zidovima mogu vidjeti tragovi crkvenih slika. Još u istom je stoljeću crkva ponovo posvećena i to ovaj put Bogorodici. Tako se u svetištu na Akropoli opet poštivala djevica

⁹⁵ B.I. Gutberlet, Nova svjetska čuda, svjetska povijest kroz dvadeset građevina, str. 36.

Atenjanka. Za cara Justinijana postao je Partenon mitropolijska crkva.⁹⁶ Kao sjedište mitropolita u zabitnoj provinciji bizantskoga carstva trajala je Akropola u dugim stoljećima srednjega vijeka. Nakon teške i krvave borbe s carom Samuilom, nakon što je 1018. godine osvojio Ohrid, njegovu prijestolnicu, bizantski je car Bazilije II. posjetio Atenu da se pokloni i zahvali Bogorodici koju su himne slavile kao pobjedonosnu zapovjednicu nad vojskama. To je nekada bila i djevojka Atena koja se bori ispred svoje čete s kacigom, kopljem i štitom. U 12. stoljeću uredili su Atenski mitropoliti u Propilejima svoj dvor. Tamo je stolovao mitropolit Mihail Honijat, dobar poznavatelj i dubok poštovatelj antičke baštine. U svojim pismima on je opisao srednjovjekovnu Atenu i tragove antičke prošlosti koje je još mogao naći.

Veliki događaji zbili su se tek u početku 13. stoljeća. Križari su 1204. godine, zauzeli Carigrad i podijelili carstvo. Srednja Grčka i Peloponez prepušteni su zapadnim vitezovima. Novostvoreni kralj solunski Bonifacije od Montferrata prodro je na čelu svoje družine do srednje Grčke i učinio je Otona de la Roche kao svojega vazala vojvodom atenskim. Nakon što su Atenu zauzeli Franci, morao je mitropolit Mihail napustiti Akropolu. Na njoj su sada u Propilejima stolovali atenski vojvode. Partenon je postao katolička crkva 1209. godine – Notre Dame d’Athenes. Od tada je Akropola ostala u rukama tuđih gospodara. Sto godina držali su je francuski vojvode, a onda su se u njoj utvrdili katalonski plaćenici. Poslije njih zavladao je atenskim vojvodstvom Nerio Acciaiuoli, pripadnik moćne firentinske trgovačke porodice. On je preuređio dvorove u Propilejima i sagradio kulu u njihovu južnu krilu. Tri godine nakon pada Carigrada 1456. godine, zauzeli su Atenu Turci. Akropolu su preuzeli kao tvrđavu i pretvorili 1460. godine Partenon u džamiju. Na jugozapadnom uglu sagradili su minaret. Erehtejon je poslužio zapovjedniku tvrđave da u njemu smjesti svoj harem. Propileji su pod novim gospodarima služili kao barutana, a 1645. ili 1656. godine udario je u njih grom i izazvao eksploziju koja ih je jako oštetila.

Za Morejskoga rata između Turske i Venecije opsjeli su Mlečani 1687. godine Atenu. Branitelji Akropole razorili su tada hram Atene Nike kako bi njegovim kamenjem pojačali utvrde. Dana 26. rujna pogodila je topovska kugla Partenon u kojem su Turci spremili barut. Poslije eksplozije ostalo je besmrtno djelo Iktinovo u ruševinama.⁹⁷ U današnjem hramu, nakon eksplozije baruta 1687. godine, ostala je 41 metopa, i mnoge od njih su u dosta oštećenom stanju. Od ostalih, njih 15 se nalazi u British Museumu, jedna u Louevru i 35 u

⁹⁶ R. Katičić, *Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi*, str. 56. i 57.

⁹⁷ Isto, str. 57. i 58.

Akropolskom i Vatikanskom muzeju. Te su skoro potpuno uništene.⁹⁸ Još u 15. stoljeću, neposredno prije pada pod Turke, na njoj je boravio, kao gost njezinih franačkih gospodara, talijanski humanist Cirijak (Cyriacus) iz Ankone. On je prvi od zapadnjaka prepoznao Bogorodičinu crkvu kao stari Atenin hram i donio na Zapad prve crteže skulptura s Partenona.

I za turskih su vremena Akropolu posjetili zapadni putnici, opisali je i ponijeli crteže koji je pokazuju s još čitavim Partenonom. Mnogo je više posjetitelja došlo poslije katastrofe i oni su počeli odnositi vrijedne komade. Već je mletački zapovjednik Morosini pokušao odnijeti zapadni zabat kao trofej u Mletke. Francuski grof Choiseul-Gouffier odnio je 1787. godine komad friza i dvije metope. Najuspješniji je bio lord Elgin. On je od turskih vlasti dobio dozvolu da uzme neke kamene blokove s likovima i natpisima. Uz pomoć čitave čete radnika odnio je dvanaest kipova sa zabata, pedeset i šest blokova friza i petnaest metopa s Partenona. S Erehtejona je skinuo jednu karijatu, a ponio je i nešto fragmenata hrama Atene Nike. Čitavu je tu zbirku engleski parlament kasnije otkupio za Britanski muzej i platio je za nju 35 tisuća funti. Grčki rat za nezavisnost započeo je 1821. godine, te je u dugogodišnjim borbama stradala i atenska Akropola. Pobjedonosni završetak rata doveo je do stvaranja grčke države. Turci su se povukli s Akropole u Ateni, a 18. lipnja 1834. godine, tvrđava se po nalogu kralja Otona prestala upotrebljavati i postala je arheološki prostor. Ustrajnim je radom na njoj sada istražena svaka stopa. Uklonjeni su nanosi kasnijih vremena, a zgrade koje su nastale u klasično doba grčke arhitekture rekonstruirane su, koliko je to moguće, i vraćene u prvobitno stanje.⁹⁹

Na Propilejima 1836. godine K. Pittakis i 1875. godine Schliemann dali su porušiti posljednje ostatke prijašnjih dogradnji, posebice onih iz turskog vremena. Na njima su rađene rekonstrukcije središnjeg dijela od 1909. do 1917. godine, a nekih dijelova nakon 1945. godine.¹⁰⁰

Hram Atene Nike ponovno je sagrađen, uz sadašnji izgled (1836.-1837. godine), kada je danski arhitekt Christian Hansen s njemačkim arheolozima Rossom i Schaubertom napravio njegovu potpunu rekonstrukciju. Originalni reljefi nalaze se na istočnoj i južnoj strani hrama, a na ostalim su stranama napravljeni odljevi reljefa s onih koje je Elgin odnio u London. Hram Atene Nike po svojoj umjetničkoj i stilskoj vrijednosti zauzima visoko mjesto u grčkoj arhitekturi. Najljepši je primjer jonskog stila.¹⁰¹

⁹⁸ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 240.

⁹⁹ R. Katičić, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, str. 58. i 59.

¹⁰⁰ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 228.

¹⁰¹ A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 226.

K. Pittakis je obnovio jedan dio srušenog zida Erehtejona, a od 1842. do 1844. godine Paccard je restaurirao južni trijem s karijatidama. Kasnije je M. Balanos hram očistio od kasnijih dogradnji i dijelom rekonstruirao njegovu unutrašnjost. Hram je većim dijelom očuvan i uz hram Atene Nike jedan je od najljepših hramova jonskog stila.¹⁰²

Restauracija i obnova Partenona od 1834. do 1844. godine. Nakon potresa hram je opet bio oštećen i Balanos je ponovno postavio pojedine dijelove arhitrava i neke od kapitela na zapadnom pročelju. Unatoč protivljenju od 1921. do 1930. godine, ponovno je sagrađen sjeverni peristil, a njegovi stupovi pravljene su od pirinejskog kamena. Obnovljen je i dio krova zapadnog trijema (opistodoma) kako bi štitio ostatke unutrašnjeg friza.

Za Partenon možemo reći da je proporcijama, simetrijom, savršenosti izvedbe vješto koristeći optičke varke i iluzije, harmonijom i mramornim ukrasima u cjelini bio najljepši hram sagrađen u antičkoj Grčkoj.¹⁰³

¹⁰² A. Jurić, Grčka od mitova do antičkih spomenika, str. 233.

¹⁰³ Isto, str . 242.

17. Zaključak

Proučavajući Akropolu u Ateni, s nekim najpoznatijim i najljepšim građevinama, kao što su Partenon, Erehtejon, kip Atene Partenos od zlata i slonovače, hram Atene Nike itd., s novim arhitektonskim oblicima kao što su karijatide, te novim materijalima kao što je mramor s brda Pentelikon, mogli bi biti vođeni mišlju da se na Akropoli nalazi sve ono najbolje što su nam grčka skulptura, arhitektura i umjetnost pružile, no dublje proučavajući tematiku shvaćamo da tomu nije tako. Ono što možemo reći, da smo proučavajući Akropolu u Ateni dohvatili vrhunac bogatstva i složenosti koje nam je grčka umjetnost ostavila. Ono što je uzdiže iznad drugih jesu nove zamisli koje su korištene u gradnji Akropole. Partenon kao najveći hram sa svojih 69 x 31 m predstavlja vrhunac gradnje. Brojnim inovacijama, kojima obiluje, kao što je mramorna ploča, iznad temelja, koja je konveksna te je na taj način riješen problem otjecanja vode, a smanjio se i dojam oštine koja je prisutna kod drugih hramova. Zatim, stubišta su imala nagib prema sredini kako bi pojačala stabilnost građevine u slučaju zemljotresa, do stupova koji je sužavaju prema vrhu da bi se dobio dojam veličine. Kada govorimo o Erehtejonu način na koji su izvedene karijatide očarava i danas. Njihova elegancija, krhkost, a istovremeno snaga jedan su od najljepših prizora na Akropoli. Ako se spominje novac i raskoš koji je potrošen na Akropolu, dovoljno je pogledati 12 m visoki kip Atene Partenos. Ukrašena zlatom i bjelokosti predstavlja vrhunac raskoši, vjerojatno i za današnje pojmove.

Ono što Akropolu čini privlačnom nisu samo već spomenuti hramovi, kipovi i ostale građevine, nego priče i mitologija koji se vežu uz nju. Cjelokupna mitologija o njezinom nastanku, o bogovima koji ondje prebivaju, o mitskim i stvarnim događajima koji su na građevinama prikazani, sve nam se to otvara kao knjiga iz koje se može iščitati kultura, običaji, mogli bismo reći povijest grčkog naroda. Zajedno sa hramovima, ta mitologija stvara cjelinu koja je omogućila da se „mističnost“ oko Akropole osjeća i danas. Uz sve navedeno postoji još jedan faktor koji je imao značajnu ulogu u povijesti Akropole, a to su ljudi. Kada se promatra Akropola, ono što se ne vidi, a omogućilo je nastanak građevina, su graditelji. Treba naglasiti da su za sva ta postignuća najzaslužnije određene osobe, koje su našle hrabrosti da se upuste u takav poduhvat. Periklo kao začetnik ideje nailazio je na brojne nedaće, ali ipak usprkos svemu uspio je u svom naumu, sagraditi ovaj simbol Atene. Njegov uspjeh ne bi bio moguć da nije imao kraj sebe jednog od najvećih umjetnika svog vremena Fidiju, te njegove učenike, koji su pod njegovim upravljanjem, stvorili te veličanstvene građevine.

Akropola u Ateni nije djelo samo jednog čovjeka, nego cjelokupne povijesti grčkog naroda. Sve više sam, proučavajući temu, uvidio koliko ljudi zapravo mogu biti maštoviti, uporni i predani u svojoj namjeri da nešto postignu, gradeći veličanstvene građevine i pridavajući im priče koje ih obogaćuju i nadopunjuju svrhu njihove gradnje, ali kako mogu biti i nesvjesni umjetnosti koja je godinama stvarana, te ju postupno uništavati da bi zadovoljili svoje interese. Upravo je tu sudbinu doživjela i Akropola u Ateni. Taj skup veličanstvenih hramova, kipova, kazališta, skulptura, reljefa, itd., koji je bio simbol napretka jednog grada, naroda, dijela prošlosti, postupnim je ljudskim djelovanjem pretvoren u ruševine, od kojih danas postoje samo fragmenti i obrisi ljepote, sjaja i veličanstvenosti koje je oku promatrača Akropola nekada pružala.

18. Literatura

Knjige:

1. Burchardt, Jacob, Povijest grčke kulture, knjiga prva, Prosvjeta, Zagreb 2001.
2. Bošnjak, Branko, Filozofija, Uvod u filozofsko mišljenje i rječnik, Naprijed, Zagreb, 1989.
3. Chamoux, Francois, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, Jugoslavija, Beograd, 1967., preveo: Borislav Radović
4. Čelebonović, Aleksa, Stara Grčka, estetski pristup arhitekturi, skulpturi i slikarstvu, Jugoslavija, Beograd 1973.
5. Gutberlet, Bernd Ingmar, Nova svjetska čuda, svjetska povijest kroz dvadeset građevina, Mozaik knjiga, Zagreb 2012.
6. Grupa autora, Povijest, druga knjiga Egipat i antička Grčka, Europapress, Zagreb 2004.
7. Jurić, Ante, Grčka od mitova do antičkih spomenika, Andromeda, Rijeka 2001.
8. Katičić, Radoslav, Boristenu u pohode, helenske i indijske šetnje i teme: misli i pogledi, Matica hrvatska 2008.
9. Karadžić, Vuk, Kako prepoznati umetnost, Grčka umetnost, IRO „ Vuk Karadžić “, Beograd 1980.
10. Kun, Nikolaj Albertovič, Legende i mitovi stare Grčke, Veselin Masleša, Sarajevo 1971., preveo sa ruskog Miodrag Šijaković
11. Lisičar, Petar, Grci i Rimljani, Školska knjiga, Zagreb 1971.
12. Pollio, Marcus Vitruvius, Deset knjiga o arhitekturi, Svjetlost, Sarajevo 1990. s latinskog preveo dr. Matija Lopac
13. Regulier, Catherine, Najveće kulture svijeta Grčka, Extrade, Rijeka 2005.
14. Stafford, Emma J., Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb 2008.
15. Zamarovsky, Vojtech, Junaci antičkih mitova: leksikon grčke i rimske mitologije, Školska knjiga, Zagreb 1973.

Časopisi:

1. Grupa autora, Antička Atena, Drvo znanja – enciklopedijski časopis za mlade, vol. 8, br. 75, svibanj 2004.

2. Grupa autora, Atena, Meridijan – časopis za zemljopis, povijest, ekologiju i putovanja, vol. XI, br. 86., lipanj 2004.
3. Viličić, Melita, Arhitekt i njegov nacrt u starom vijeku II. Egeja, Grčka, Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, vol 8, br. 1/19, lipanj 2000.

Internet

<http://www.academyofathens.gr/ecportal.asp?id=438&nt=18&lang=2>

[http://hr.wikipedia.org/wiki/Propileji#mediaviewer/File:Propylaea_and_Temple_of_Athena_Nike_at_the_Acropolis_\(Pierer\).jpg](http://hr.wikipedia.org/wiki/Propileji#mediaviewer/File:Propylaea_and_Temple_of_Athena_Nike_at_the_Acropolis_(Pierer).jpg)

<http://www.maquettes-historiques.net/P164a.html>

19. Popis priloga

1. Slika 1. kip božice Atene

<http://www.academyofathens.gr/ecportal.asp?id=438&nt=18&lang=2> (3. 12. 2014.)

2. Slika 2. Akropola

Emma J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb 2008., str. 27.

3. Slika 3. umjetnička rekonstrukcija i plan Akropole u Ateni

Grupa autora, Povijest, druga knjiga Egipat i antička Grčka, Europapress, Zagreb 2004., str 450.

4. Slika 4. hram Atene Nike

Catherine Regulier, Najveće kulture svijeta Grčka, Extrade, Rijeka 2005., str 117.

5. Slika 5. umjetnička rekonstrukcija Propileja

[http://hr.wikipedia.org/wiki/Propileji#mediaviewer/File:Propylaea_and_Temple_of_Athena_Nike_at_the_Acropolis_\(Pierer\).jpg](http://hr.wikipedia.org/wiki/Propileji#mediaviewer/File:Propylaea_and_Temple_of_Athena_Nike_at_the_Acropolis_(Pierer).jpg) (3.12.2014.)

6. Slika 6. Erehtejon

Francois Chamoux, Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba, Jugoslavija, Beograd, 1967., str. 396., preveo: Borislav Radović

7. Slika 7. trijem karijatida

Emma J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb 2008., str. 119.

8. Slika 8. Partenon

Emma J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb 2008., str. 2.

9. Slika 9. tlocrt Partenona

Francois Chamoux, Grčka civilizacija u arhajsko i klasično doba, Jugoslavija, Beograd, 1967., str. 418., preveo: Borislav Radović

10. Slika 10. Atena Parthenos (Minerva s ovratnikom)

Emma J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb 2008., str. 68.

11. Slika 11. Metopa na Partenonu koja prikazuje borbu Kentaura i Lapita

Emma J. Stafford, Stara Grčka, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb 2008., str. 36.

12. Slika 12. Fragment jonskog friza koji prikazuje Posejdona, Apolona i Artemidu

Francois Chamoux, Grčka civilizacija u arhajsko i klasično doba, Jugoslavija, Beograd, 1967., str. 221., preveo: Borislav Radović

13. Slika 13. Kazalište i svetište Dioniza Eleuterija

Francois Chamoux, Grčka civilizacija u arhajsko i klasično doba, Jugoslavija, Beograd, 1967., str. 445., preveo: Borislav Radović

14. Slika 14. Grafički prikaz prijašnjeg izgleda Odeona

<http://www.maquettes-historiques.net/P164a.html> (3.12.2014.)

15. Slika 15. današnji izgled Akropole u Ateni

Grupa autora, Atena, Meridijan – časopis za zemljopis, povijest, ekologiju i putovanja, vol. 11., br. 86., lipanj 2004, str. 23. i 24.